

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATS

- Intendenten fil. kand *Kersti Holmquist*, Stockholm: Guldsmederna Stridbeck 108
Die Goldschmiede Striedbeck 115

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

- F. förste intendenten fil. dr *Sigurd Wallin*, Stockholm: Studentseder, soldatmaner och borgerliga grannskapsvanor i 1600-talets Strängnäs 117
Intendent *Gunnel Hazelius-Berg*, Stockholm: Förklädet. En rättelse 123
Professor *Sigfrid Svensson*, Lund: Landsarkivens upprustning 124

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

- Kristian Bjerknæs: Gamle borgerhus i Bergen. Anmäld av förste intendenten fil. dr *Erik Andréén*, Stockholm 126
Gerhard Eimer: Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich 1600—1715. Anmäld av intendenten fil. dr *Harald Wideén*, Göteborg Nordelbingen, bd 30, 1961. Anmäld av professor *Sten Karling*, Stockholm 128

- Sture Mårtensson: Bryggerinäringen i Göteborg. Anmäld av landsantikvarien fil. dr *Allan Nilson*, Jönköping 130
Edvard Bull: Renhårig slusk. Anmäld av fil. lic. *Mats Rehnberg*, Stockholm 132
Phebe Fjellström: Lapskt silver. Anmäld av professor *Sigfrid Svensson*, Lund 133
Pehr Lovén: Om Göinge. Anmäld av docent *Nils-Arvid Bringéus*, Lund 138
Knut Weibust: The crew as a social system. Anmäld av *Sigfrid Svensson* 139

KORTA BOKNOTISER

- Günther Schiedlausky: Tee, Kaffee, Schokolade, ihr Eintritt in die europäische Gesellschaft 141
Paul Geiger och Richard Weiss: Atlas der schweizerischen Volkskunde I: 6 141
Gust. Vennberg: Riala Socken av Åkers skeppslag 142
Ingrid Rosell: Järlåsa kyrka 142
Harald Lindal: Gammal gård i Trelleborg 143

- FÖRENINGSMEDDELANDEN 144

RIG · ÅRGÅNG 45 · HÄFTE

4

1962

Föreningen för svensk kulturbistoria

Ordförande: Presidenten i Svea Hovrätt *Herman Zetterberg*

Sekreterare: Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

REDAKTION:

Nordiska museets styresman professor *Gösta Berg*

Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

Professor *Sigfrid Svensson*, Rigs redaktör

Ansvarig utgivare: Professor *Gösta Berg*

Redaktionens adress: Folklivsarkivet, Lund. Telefon 115 28

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, Stockholm NO. Telefon 63 05 00

Års- och prenumerationsavgift 10 kr

Postgiro 193958

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturbistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR
SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH
FOLKLIVSARKIVET I LUND

1962 ÅRGÅNG 45

REDAKTION

*GÖSTA BERG · MARSHALL LAGERQUIST
SIGFRID SVENSSON*

STOCKHOLM 1962

Föreningen för svensk kulturhistoria

STYRELSE

Hovrättspresidenten *Herman Zetterberg* (ordf.), riksarkivarien *Ingvar Andersson* (v. ordf.), förste intendenten *Marshall Lagerquist* (sekr., adr. Nordiska museet, Stockholm), professor *Sigfrid Svensson* (Rigs redaktör, adr. Folklivsarkivet, Lund), civilingenjören *Bo Westerberg* (skattm.), Nordiska museets styresman professor *Gösta Berg*, professor *Sigurd Erixon*, fil. dr *Ingegerd Henschen*, förste bibliotekarien *Sam Owen Jansson*, förste antikvarien *Sverker Janson*, fil. dr *Erik Hjalmar Linder*, stadsantikvarien *Tord O:son Nordberg*, ambassadören *Sture Petré*n, landsantikvarien *Gösta von Schoultz*, kapten *Nils Strömbom*, intendenten *Svante Svärdström*, professor *Ernst Söderlund*, förste intendenten *Mats Rehnberg*,
f. förste intendenten *Sigurd Wallin*

REVISORER

Intendenten *Anders Nyman*, fil. dr *K. E. Sahlström*

INNEHÅLL

UPPSATSER

Docent <i>Nils-Arvid Bringéus</i> , Lund: Peter Wieselgren och folkminnena	1
Peter Wieselgren und die Volksüberlieferung	25
Intendenten fil. kand. <i>Kersti Holmquist</i> , Stockholm: Guldsmederna Stridbeck	109
Die Goldschmiede Striedbeck	115
Överintendenten fil. dr <i>Ake Setterwall</i> , Stockholm: Lovisa Ulrikas matsal på Stockholms slott	49
Lovisa Ulrika's dining-room in Stockholm Palace	59
Amanuensen fil. kand. <i>Gustaf Trotsig</i> , Visby: "Beqväma och oförbränneliga hus af jord eller lera"	77
On buildings made of beaten clay	82

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Förste intendenten fil. dr <i>Erik Andrén</i> , Stockholm: Stadsstämplrar på stockholmssilver efter 1689	85
Town marks on Stockholm silver after 1689	87
Intendent <i>Gunnel Hazelius-Berg</i> , Stockholm: Förklädet i 1300-talets modedräkt	83
The Pinafore in 14th century fashionable dress	84
En rättelse till föregående	123
Antikvarien fil. kand. <i>Lars O. Lagerqvist</i> , Stockholm: En penningpung med 1-ören från slutet av 1600-talet	88
Eine Geldbörse mit 1-Öremünzen aus dem Ende des 17. Jahrhunderts	91
Professor <i>Sigfrid Svensson</i> , Lund: Landsarkivens upprustning	124
F. förste intendenten fil. dr <i>Sigurd Wallin</i> , Stockholm: Studentseder, soldatmanér och borgerliga grannskapsvanor i 1600-talets Strängnäs	117

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Museichefen fil. dr <i>Carl Jacob Gardberg</i> , Åbo, och f. förste intendenten fil. dr <i>Sigurd Wallin</i> , Stockholm: Verket om Kalmar slott	60
Professor <i>John Granlund</i> , Stockholm: Elementär och systematisk folkklivsforskning	75
Antikvarien fil. lic. <i>Olof Isaksson</i> , Luleå: Norrbottnica	70
Professor <i>Sigfrid Svensson</i> , Lund: Svensk folkklivsforskning av i dag	27
Kristian Bjercknes: Gamle borgerhus i Bergen. Anmäld av förste intendenten fil. dr <i>Erik Andrén</i> , Stockholm	126
Nils-Arvid Bringéus: Klockringningsseden i Sverige. Anmäld av landsantikvarien fil. lic. <i>Harald Hvarfner</i> , Luleå	34
Astrid Bugge: Touristinder og andre sport-spiker. Anmäld av intendenten fil. lic. <i>Elisabet Stavenow-Hidemärk</i> , Stockholm ..	106
Edvard Bull: Renhårig slusk. Anmäld av fil. lic. <i>Mats Rehnberg</i> , Stockholm	132
Den gamla bondekulturens upplösning. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	43
Gerhard Eimer: Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich 1600—1715. Anmäld av intendenten fil. dr <i>Harald Wideen</i> , Göteborg	127
Albert Eskeröd: Skånes kust. Anmäld av amanuensen fil. kand. <i>Nils Nilsson</i> , Lund ..	105
Phebe Fjellström. Lapskt silver. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	133
Einar Hovdhaugen: Fra det gamle bondesamfunnet i Gudbrandsdalen. Anmäld av läroverksadjunkten fil. mag. <i>Josef Rydén</i> , Nässjö	40
Åke Hultcrantz: General ethnological concepts. Anmäld av amanuensen fil. kand. <i>Lisbeth Malmberg</i> , Lund	38
Harald Hvarfner, Lars-Åke Kvarning, Maj Nodermann, Lennart Björkquist: Lossen — liv och arbete vid en härjedalssjö. Anmäld av fil. stud. <i>Inga Kindblom</i> , Lund	95

Kultur og diffusion. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	101	Knut Weibust: The crew as a social system. Anmäld av <i>Sigfrid Svensson</i>	139
Johan Lange: Ordbog over Danmarks plantevavnne. Anmäld av arkivarien fil.lic. <i>Sten-Bertil Vide</i> , Lund	45	Richard Wossidlo: Mecklenburger erzählen. Anmäld av docent <i>Jan-Öjvind Swahn</i> , Lund	107
Rut Liedgren: Så bodde vi. Anmäld av stadsplanechefen, arkitekt SAR <i>Gunnar Sundbärg</i> , Hälsingborg	103	M. Åmark: Sveriges medeltida kyrkklockor, bevarade och kända. Anmäld av <i>Harald Wideen</i>	99
Pehr Lovén: Om Göinge. Anmäld av docent <i>Nils-Arvid Bringéus</i> , Lund	138	KORTA BOKNOTISER	
A. T. Lucas: Irish food before the potato. Anmäld av intendenten fil.dr <i>Alfa Olsson</i> , Göteborg	97	Erik Blomgren: Vadensjö bönder, del 1	48
Karl Mattisson: Det sydsvenska halmtaket. Anmäld av intendenten fil.lic. <i>Anders Nyman</i> , Stockholm	37	Bohusläns hembygdsförbunds årskrift 1960 ..	46
Arvid Moberg: 100 år i Norrbotten. Se ovan <i>Olof Isaksson</i>	70	Gunnar Ekholm: Handelsförbindelser mellan Skandinavien och Romerska riket	108
Müveltég és hagyomány (Kultur och tradition). Anmäld av fil.lic. <i>Mátyás Szabó</i> , Lund	100	Carl Fries: Äventyr med örn och björn	76
Sture Mårtensson: Bryggerinäringen i Göteborg. Anmäld av landsantikvarien fil.dr <i>Allan Nilson</i> , Jönköping	130	Paul Geiger och Richard Weiss: Atlas der schweizerischen Volkskunde I: 6	141
Allan Nilson: Studier i svenskt repslageri. Anmäld av <i>Nils-Arvid Bringéus</i>	92	Kersti Holmquist: Bergsgårdens silversamling	47
Nordelbingen, bd 30, 1961. Anmäld av professor <i>Sten Karling</i> , Stockholm	128	Jaromir Jech: Tschechische Volksmärchen	47
Martin Olsson: Kalmar slotts historia, del 2. Se ovan <i>Carl Jacob Gardberg</i> och <i>Sigurd Wallin</i>	60	Bernhard Kangro och Valev Uibopuu: Estlands ansikte	76
Schwedische Volkskunde. Se ovan <i>Sigfrid Svensson</i> , <i>John Granlund</i>	75	Harald Lindal: Gammal gård i Trelleborg ..	143
Skytteanska samfundets handlingar, No. 1. Se ovan <i>Olof Isaksson</i>	70	Martin P. Nilsson: Primitive Time-reckoning	76
Bertil Steckzén: Övre Norrland i tidningarna. Se ovan <i>Olof Isaksson</i>	70	Mats Rehnberg: Gruvminnen	48
Roland Svensson: Skärgårdsliv i gången tid. Anmäld av <i>Mats Rehnberg</i>	42	Ingrid Rosell: Järlåsa kyrka	142
Hugo Tenerz: Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygder från äldsta tid till sekelskiftet 1900. Se ovan <i>Olof Isaksson</i>	70	Günther Schiedlausky: Tee, Kaffee, Schokolade, ihr Eintritt in die europäische Gesellschaft	141
Kai Uldall: Gammel dansk fajance fra fabriker i kongeriket og hertugdømmene. Anmäld av förste intendenten fil.dr <i>Marshall Lagerquist</i> , Stockholm	36	Carl-Otto von Sydow: Arvet från Newton och Linné	108
		Bengt Thordemann: Göternas gudar i Fogelbergs gestaltning	46
		Gust. Wennberg: Riala socken av Åkers skeppslag	142
		FÖRENINGSMEDDELANDEN	
			144
		Signaturer under rubriken "Korta boknotiser":	
		B.A.P. = Bengt-Arne Person, G.T. = Gustaf Trotzig, J.-Ö.S. = Jan Öjvind Swahn, L. Mbg = Lisbeth Malmberg, M.L. = Marshall Lagerquist, S.O.J. = Sam Owen Jansson, S.S. = Sigfrid Svensson, S. W—n = Sigurd Wallin.	

Guldsmederna Stridbeck

Av Kersti Holmquist

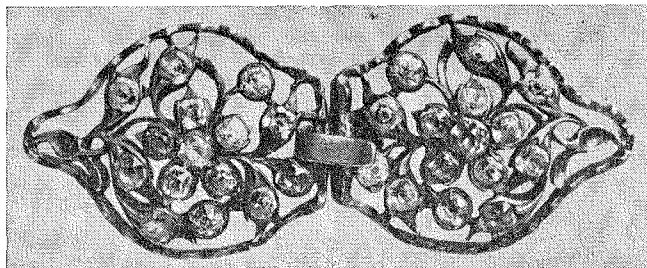
Av juveleraren Andreas Stridbeck, verksam i Lund 1758—1783, känner man endast ett juvelerararbete. Det är ett i silver infattat bergkristallspänne för Lunds akademis rektorskappa, omtalat i universitetets räkenskaper, enligt vilka Stridbeck den 16 april 1768 erhöll ersättning för att han "omgjordt ett silfver-spänne med 15 infattade stenar till Rectors Kappan" (William Karlson i Kulturens årsbok 1940).

Däremot har *tillskrivits* honom en icke föraktlig produktion av corpusarbeten i silver bestående av kaffekannor, sockerskrin, sockerbössor, saltkar och ljusstakar. På samtliga dessa arbeten är slagen stäm-peln STRIEDBECK. Föremålen är utförda i rokokostil.

Med utgångspunkt från detta senare material har William Karlson i Lunds-siskt silversmide gjort en utförlig analys av Stridbecks produktion och betecknat hans verksamhet som "höjdpunkten av lundensiskt profant silversmide". Gustaf Munthe räknar i Svenskt silversmide på samma grundval in den "originelle och uppslagsrike Andreas Stridbeck i Lund" bland de fyra viktigaste rokokomästarna i Skåne.

Vid denna attribuering har man icke tagit hänsyn till att Stridbeck var juve-

lerare och således endast fick utföra juve-
lerararbete. Han fick burskap i Lund 1758 på villkor "att han icke befattar sig med något, som till guldsmedsprofes-sionen hör af hvad namn det vara må" eljest skulle han "blifwa förlustig sin Borgeliga rätt härstädes". William Karlson var medveten om detta förhållande men anför ur Lunds rådhusrätts dombok ett fall från 1760 där guldsmeden Lars Holmström anmält Stridbeck för att ha tillverkat sex teskedar av silver och sålt dem utan att ha låtit förse dem med stämplrar. Stridbeck blev visserligen fri-känd men det verkar som om William Karlson drar upp detta fall för att ytter-ligare bestyrka Stridbecks verksamhet som silverarbetare. Han motiverar även frånvaron av påbjudna stämplrar på den-nes arbeten. "Kontroll-, stads- och års-bokstavsstämpel saknas genomgående, vilket förhållande väl får anses tyda på att hans produkter inte vandrat den lag-stadgade vägen via myndigheternas kon-troll utan mera i löndom nått sina för-brukare." Det kan möjligen vara en för-klaring men frågan är om en hantverkare i en småstad som Lund verkligen mot lag och förordning kunde tillverka och även försälja arbeten av den storlek och kvali-tet som det här gäller, utan påföljder.

1. Bergkristallspänne med infattning av silver. Omgjort av Andreas Stridbeck för Lunds akademis rektorskappa. — Lunds universitets historiska museum.

Guldsmederna var naturligtvis påpassliga när det gällde intrång på deras område. Men dessutom fanns enligt 1752 års kontrollstadga i varje landsortsstad en s. k. stämpelrådman som skulle låta slå en trekronorstämpel på alla i staden tillverkade fullhaltiga guld- och silverarbeten (endast mindre arbeten, infattningar och dylikt, var undantagna). Det ålåg honom dessutom att varje år till kontrollverket i Stockholm skicka in guldsmedernas arbetsböcker innehållande en utförlig förteckning över vad som tillverkats under året. Såvitt man kan bedöma har detta system i allmänhet fungerat mycket bra. Stridbeck har emellertid icke haft någon arbetsbok.

För övrigt är det inte riktigt, som William Karlson säger, att det endast finns mästarstämpel på Stridbecks arbeten. Bl. a. på ett sockerskrin tillhörande Kulturen, vars stämplars är avbildade i Kulturens årsbok 1940, finns en liten blomliknande skarpstämpel, jfr fig. 6, som verkar helt oförklarlig. Att Stridbeck stavar sitt namn med ie i mästarstämpelein kan kanske verka förvånande men är icke onaturligt. Han skulle i så fall icke vara ensam om att bland 1700-talets guldsmeder variera stavningen av sitt namn.

När Stridbecks biografi skulle sättas samman för den nya silverstämpelboken

tedde sig således förhållandena ganska olustiga. Å ena sidan fanns en yrkesman som bevisligen existerat och vilken t. o. m. varit föremål för en ovanligt grundlig specialforskning. Å andra sidan bröt han sig på flera sätt ut ur mönstret för den svenske juvelerarens beteende vid denna tid. Dock kunde man inte peka på någonting speciellt osvenskt i hans arbeten. Förekomsten av så många föremål med stämpeln STRIDBECK i svensk ägotalade också för att tillverkaren varit bosatt här i landet och i så fall hade man ingen annan att placera dessa silverarbeten på.

Under de senaste åren har emellertid framkommit nytt material som förändrat bilden av Stridbeck. Först och främst hittades i Malmö guldsmedsämbeles in- och utskrivningsbok av lärgossar uppgifter om ännu en Stridbeck. Enligt dessa inskrevs Svante Stridbeck, född i Härslövs församling i Skåne, i lära hos Ertman Wallman i Landskrona på sex år räknat från nyår 1751. Alldeles i närheten stod förresten uppgifterna om Andreas Stridbecks, född i Stora Harrie församling i Skåne, läroår hos Petter Ekeström i Hälsingborg. De senare var emellertid redan kända och publicerade. Med dessa nya fakta var det enkelt att gå vidare i kyrkböckerna. Svante var född den 2 augusti

1737 och son till en löjtnant Stridbeck. Andreas var född den 27 januari 1734 och likaledes son till en löjtnant Stridbeck — av allt att döma en och samma person nämligen Lars Stridbeck, döpt i Landskrona den 4 mars 1689, son till rådmannen Johan Stridbeck, löjtnant vid Skånska tremänningskavalleriregementet, gift 1731 med Catharina Helena Balck, död 1764 (uppgifter hämtade ur kyrkböcker, Krigsarkivet samt Lewenhaupts Karl XII:s officerare). Andreas och Svante Stridbeck bör således ha varit bröder, men frågan var nu vart den yngre brodern tagit vägen och om han verkligen så småningom blev guldsmed.

Samtidigt med dessa nya upptäckter uppvisades på Nordiska museet flera stycken silverarbeten med STRIEDBECK-stämpel, vilka gav andra ledtrådar. En privatsamlare visade en kaffekanna, som han nyligen inköpt i Warszawa. En antikhandlare meddelade att han hade tolv skedar och tolv gafflar, fig. 5. Dessa stärkte ytterligare misstankarna att det måste finnas ännu en guldsmed Stridbeck, att han varit bosatt utomlands och att han var tillverkaren av det hittills framkomna silvret med Stridbeckstämpel. Förutom mästarstämpel samt den förut omtalade skarpstämpeln var de nämligen försedda med stämpeln 13 · LÖD. Denna stämpel innebär att föremålet håller tretton sextondelar silver, vilket låg under gängse halt i Sverige. Man skyltar knappast med tillverkning av så låghaltiga arbeten på detta flagranta sätt. Ännu några föremål inkom som var av intresse i sammanhanget. Det var fem teskedar av vilka tre stycken var försedda med svenska stämplat. Den fjärde skeden hade Stridbecks stämpel och kombinationen med de svenska skedarna gjorde att man till en

2. Kaffekanna stämplat av Svante Striedbeck, Stralsund. — Privat ägo.

början åter blev tveksam beträffande arbetenas proveniens. Alla skedarna var emellertid försedda med adliga ätten von Platens vapenstämpel och sammanhanget klarnade, när det visade sig att flera medlemmar av denna ätt under 1700-talets senare hälft var bosatta i Stralsund.

Det stod nu alltmera klart, att guldsmeden borde sökas vid södra Östersjökusten. Genomgång av stämpellitteratur samt förfrågningar hos tyska silverforskare och museer gav emellertid negativt resultat. Bl. a. besvarades ett brev till stadsarkivet i Stralsund med uppgiften att man där icke kände till någon guldsmed Stridbeck.

Förnyade kontakter med Stralsund löste emellertid problemet. Fru Käthe Rieck på Kulturhistorisches Museum meddelade nämligen att en guldsmed vid namn

3. Sockerbössa, en av ett par, stämplade av Svante Striedbeck, Stralsund. — Privat ägo.

4. Ljusstake, en av ett par, stämplade av Svante Striedbeck, Stralsund. — Privat ägo.

Svante Striedbeck varit verksam i Stralsund 1763—1776. 1762 arbetade han där som gesäll. De från Nordiska museet översända fotografierna visade denne Striedbecks mästarstämpel och skarpstämpeln var Stralsunds stadsstämpel vilken upptar stadsvapnets "pilspets" (tyska Strahl, verkliga innebörden oviss).

Tyvärre finns endast sparsamma arkivaliska notiser om denne Striedbeck i Stralsund, bl. a. är varken födelseort eller födelsedatum kända. Enligt min uppfattning är det dock sannolikt att lärgossen från Landskrona och guldsmeden i Stralsund är en och samma person. Tiden mellan gesäll- och mästarblivandet (1756

och 1763) är normal och gesällarens sedvanliga vandringar kan mycket väl ha fört honom till Stralsund, som ju för övrigt var en svensk besittning till 1814. Vare sig för- eller efternamnet är vanliga och framför allt inte som kombination. Förnamnet torde ha låtit främmande i Nordtyskland eftersom det stundom fel-tolkats som Svanbe.

En intresseväckande sak i sammanhanget är att endast ett fåtal arbeten av Striedbecks hand är kända i Stralsund — enstaka profana föremål och ett par pjäser tillhörande kyrkor — medan så mycket av hans produktion befinner sig i Sverige. Flera samverkande orsaker kan

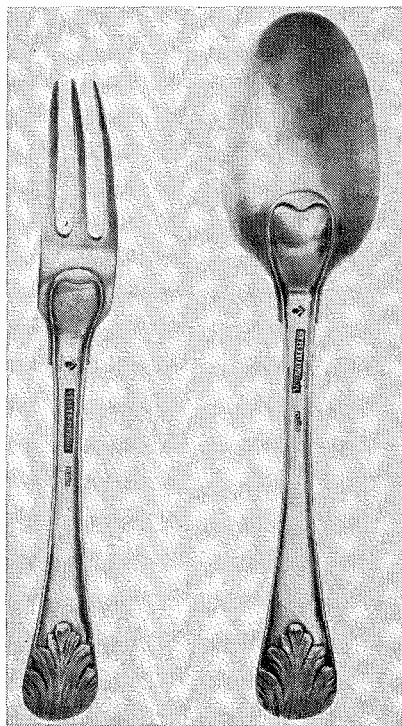
5. Sockerskrin stämplat av Svante Striedbeck, Stralsund. — Privat ägo.

ha bidragit, Stralsunds förbindelser med Sverige, det svenskklingande namnet som lockat svenska köpare i utlandet och — naturligtvis — publiceringen 1925 av stämplarna i lundaavsnittet av Upmarks silverstämpelbok, vilket stimulerat samlare av svenskt silver till inköp.

Striedbecks ställning kvalitetsmässigt sett och i jämförelse med samtida mästare i Stralsund går ej att bedöma här i Sverige, eftersom det inte finns publicerat material att tillgå. Fru Rieck har emellertid svarat på en förfrågan härom efter att ha granskat från Sverige översänt fotomaterial: "Die in Photos uns vorliegenden, in Stockholm befindlichen Arbeiten Striedbecks entsprechen dem Durchschnitt der übrigen Stralsunder Rokoko-Arbeiten. Unter ihnen gibt es z. B. Löffel [fig. 5] mit ähnlicher Ornamentik am Stielende. Fremd erscheinen die als Blüten gebildeten Deckelknöpfe.

Man tut dem Meister gewiss nicht Unrecht, wenn man ihn zu den mittelmässigen Stralsunder Goldschmieden jener Zeit rechnet." Av den framstående svenske rokokomästaren har således blivit en medelmåttig guldsmed i Stralsund.

I Stralsund har man inte kunnat få fram uppgifter om Striedbeck efter 1776. En möjlighet att följa honom vidare har dock yppat sig. I Amsterdam finns en känd guldsmed vid namn Swante Striedbeck (en av flera variationer stavningar). Denne har bl. a. behandlats av J. W. Frederiks i Dutch Silver, ett stort verk i flera band. Frederiks avbildar tre arbeten tillskrivna Striedbeck (mästarstämpel S' S) och gör följande estetiska värdering: "This Swede, who worked in the Louis XVI style, developed into a most competent silversmith. The design of his vessels is interesting, and the execution beyond praise."

6. Sked och gaffel ur ett set på ett dussin av varje; stämplade av Svante Striedbeck, Stralsund. — Antikhandeln.

8. Tobaksburk tillskriven Svante Striedbeck, Amsterdam, 1789. — Privat ägo.

Rijksmuseum i Amsterdam har beträffande personuppgifter om denne Striedbeck hänvisat till herr K. A. Citroen i den bekanta juvelerarfirman Roelof Citroen, som är i besittning av ett stort

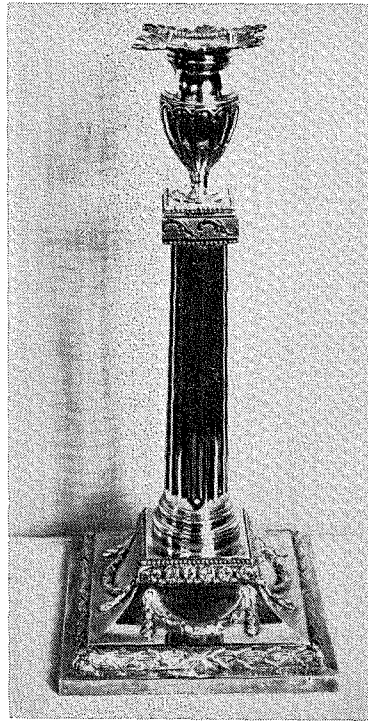
privatarkiv över Amsterdams guldsmeder. Han har i stora drag meddelat följande: Striedbeck blev borgare i Amsterdam den 17 oktober 1780, varvid han meddelade att han var från Landskrona i Sverige. Han var gift med Anna Maria Meijer och döpte tre barn i den lutheranska kyrkan i Amsterdam 1787, 1791 och 1793. Han levde ännu i slutet av 1794 eller 1795 men förekommer icke på en förteckning från 1798 över alla då levande guldsmeder i Amsterdam och deras stämplor. Hans födelseårtal är okänt.

Denna sista negativa uppgift var naturligtvis en besvikelse, eftersom ett födelseårtal klart hade visat, om han var iden-

7. Stralsunds stadsstämpel, mästarstämpel samt lödighetsstämpel på gaffel, bild 6.

tisk med den Svante Stridbeck som lärde i Landskrona under första hälften av 1750-talet, eller inte. Andra negativa uppgifter styrker emellertid att det var samma person. Det finns nämligen varken i kyrkböcker eller mantalslängder från Landskrona någon anteckning om en Svante Stridbeck. Det finns över huvud taget inga Stridbeckar i Landskrona efter 1700-talets början. Är det då icke ganska naturligt att tänka sig att Stridbeck i Amsterdam uppgav Landskrona som födelseort i stället för det för utlänningar mer svårförståeliga Härslöv, som dessutom ligger mindre än två mil från Landskrona? För min del anser jag det i hög grad sannolikt att Svante Stridbeck, som varit lärling i Landskrona, blev guldsmed i Stralsund och sedan bosatte sig i Amsterdam. Han är i så fall en av flera svenska guldsmedslärlingar, den berömda Andrew Fogelberg i London exempelvis, som under 1700-talets senare hälft kom att verka som guldsmeder i utlandet.

9. Ljusstake, en av ett par, tillskrivna Svante Stridbeck, Amsterdam, 1790. — Rijksmuseum, Amsterdam.

Zusammenfassung

Die Goldschmiede Stridbeck

Der Juwelier Andreas Stridbeck in Lund, geb. 1734, änderte 1768 eine Schnalle, Fig. 1, für den Rektorstalar der Universität Lund; sonst ist keine Silberarbeit von ihm bekannt. Dagegen wurde ihm eine grosse, in schwedischem Besitz befindliche, Produktion von silbernen Kaffeekannen, Zuckerdosen, Zuckerstreuern, Salzfässern und Leuchtern, sämtlich im Rokokostil, zugeschrieben. Alle diese Arbeiten tragen den Stempel STRIDBECK.

Zwar war Andreas Stridbeck als Juwelier nicht dazu berechtigt, dergleichen Goldschmiedearbeiten auszuführen, doch vertrat man die Ansicht, die erwähnte Herstellung sei ungesetzlich vor sich gegangen; man meinte auch, das Fehlen sonstiger Stempel, mit denen schwedisches Silber den Vorschriften nach versehen sein sollte, auf diesen Umstand zurückführen zu können. Der Verfasserin erscheint es jedoch eigenartig, dass eine derart

umfangreiche Produktion im Verborgenen stattgefunden haben sollte.

Neuerliche Archivfunde haben gezeigt, dass Andreas Stridbeck einen Bruder Svante, geb. 1737, hatte, und dass dieser 1751—56 Lehrlinge bei einem Goldschmied in Landskrona war. Aus späterer Zeit liegen keine Nachrichten mehr über ihn vor. Indessen tauchten weitere Silberarbeiten mit dem Stempel Stridbeck auf, die zeigten, dass der Hersteller im Ausland wohnhaft war, und zwar wiesen Spuren nach Stralsund. Einer Mitteilung von dort zufolge war ein Goldschmied Svante Stried-

beck 1763—76 in der Stadt tätig. Diese Angabe führte dazu, dass der auf Fig. 6 abgebildete Stempel als Stadtstempel von Stralsund identifiziert wurde. Dieser Svante Striedbeck lässt sich später in Amsterdam belegen, wo er 1780 Bürger wurde und bis in die Mitte der neunziger Jahre wirkte. Er ist nach Ansicht der Verfasserin mit Andreas Stridbecks Bruder Svante identisch; somit wäre dieser und nicht sein Bruder Andreas der wirkliche Urheber der hier abgebildeten Silbergegenstände.

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Studentseder, soldatmanér och borgerliga grannskapsvanor i 1600-talets Strängnäs

Domböksutdrag, meddelade av *Sigurd Wallin*

Domböckernas värde som sedeskildrare är ofta omvittnat, och likaså det självfallna förhållandet att sederna där speglas genom osederna. Det är också välkänt att våra tillgångar av dylikt källmaterial ännu i stor utsträckning ligger svårtillgängligt i arkiven.

I den tryckta dombökslitteraturen är Strängnäs välkänt genom Isak Fehrs utgåva 1909 av en tänkebok från 1590-talet med dess förråd av skildringar med mer än genomsnittlig åskådlighet. Nu senast har Strängnäs stads historia av år 1959 meddelat åtskilligt stoff från de senare århundradenas rådsturåtsprotokoll, vilket icke hindrar att ett fullföljande av dessa domböckers tryckning vore väl motiverat genom rikedomens särskilt på belysande notiser om vardagslivet i ingående detaljskildringar om händelseförlopp kring umgängestillfällen som mynnat ut i oordningar, bråk och brott. Ty när det gäller att i ett historieverk klarlägga administrativa eller topografiska förhållanden, komma de mänskliga elementen så lätt i skuggan och få ej breda ut sig med sina belysande smådrag så som de i lyckliga fall kunnat göra, när en rättens sekreterare ägt lusten och förmågan att konkretisera en situationsbild.

Ett par prov på dylikt återges härnedan ur 1600-talets domböcker i Strängnäs stads arkiv i avsikt att rättfärdiga påståendet härovan om kulturhistoriskt värde och önskvärdheten av fullständig utgivning. Stadens äldre handlingar förvaras i Uppsala landsarkiv. För domböksserien redovisas i 1959 års stadshistoria, sid. 149, not.

Originalmanuskriptet till detta meddelande ingår i en handskriften festskrift, som från Nordiska museet och Seminariet för folklivsforskning i Stockholm överlämnades till professor John Granlund på 60-årsdagen den 25/10 1961.

Utdragen härnedan äro hämtade ur volymerna A I:2, 4 och 5. Stavningen är originalens, interpunktionen i någon mån moderniserad.

1653 27 april

Anklagade konsteryk M:r Jochum Gullsmedh här i Stadhen, twenne Unge Lege-drängier wedh Nampn Oluff — — — och Johan Mårthensson, att dee hafwe godt in Vthi M:r Jochums gårdh och wille hafwa Uth hans Mesterswen. Tillfrågades fördenskuldh samma drängiar, hwarföre dee sådant giordt hafwa. Då swarade Oloff som högsta orsaken war, att Gullsmedz Mester swän och en diekne hafua warit owänner sigh emellan. Då hafwer dieken bedit Oluff gå in effter Mesterswen, att han skulle komma uth, att dee finge förlykas. Tillfrågades Mesterswen om han war owän medh dieknen. Der till iakade han. Förehölltz desse drängiar, hwarföre de skulle löpa in Vthi annans Gårdh. Då fölle dee till böhenen, och sadhe sigh alldrigh hafwa trodt, att dett skulle blifwa illa yptagitt. Tillfrågas M:r Jochum om han wille gifwa dem till. Swarade han, deras skadhe begiärer iagh inthet, allenast dee kunne något blåsa i bössan. Så emedan dee icke ginge opå något wretz modh in, och Johan war allenast till porthen, bleef fördenskuldh afsagt, dem och androm sådanne Sällar till wahrningh, att Oluf skulle pligta 6 m:r Sölf:r myndt och Johan 3 m:r Sölf:r m:t till dee fattige.

Gullsmeden Jochum Krebs gård låg vid Långgatan intill hörnet av torget, och gullsmeden var samtidigt stadens gästgivare. Under sådana om-

ständigheter visar denna episod på ett särskilt tydligt sätt styrkan av hemfridsbegreppet. Stadsgården var ett noga slutet område, vars tomtgränser utfylldes av gårdshusens baksidor sammanbundna av "balkar" dvs. plank. När gårdsporten låstes, var gården helt tillsluten, men detta exempel visar att porten måste noga respekteras även när den stod olåst. Talrika rättsfall betyga det praktiska behovet av dylik ordning.

Att personliga tvister, ovänskap och förlikning omgävos av allmänt vedertagna hedersregler framgår redan här och återkommer i sina specialiserade former i umgänget mellan eller inom olika grupper såsom djäknar, studenter, hantverksesällor och soldater.

1617 30 oktober

Kom och för retta Lasse Ersson borgare här i Stadhen och anklagade Oluf Tig för thet att han hadhee kastat igenom hans fönster och drabbat hanss barn i hufudet medh en Sten thet thet lågh i Senggen, och althenstundh att thenne Lasse hafuer tilförende slaget thenne Oluf och skutit honom uthur Stuffuan, och sedhan han kom på gården och han hadhe fått see then andre i fenstret, hadhe han kastat til honom och så medh uådhe drabbadhe barnet. Och althenstundh thenne Lasse Ersson hadhe först slaget then andre kunnede han fögre hårdt klaga på honom. Blef förthenskull Oluf tig Sackfält badhe för Sårett och then Sten han kastadher igenom annars fenster till treskiptes Sex daler.

Sammaledes kom och för retta Welachtat Oluf Jonsson Slotzfogde på Elfsborgh och gaf tilkenna att när hanz S. Suärefader, Per Olsson fordom borgmester här i Stadhen i förlidhin höst blev begrafuen, och när gått folck uore ther i hanz huss försambladhe om aftonen till en Måltidh Mat så hadhe didt i Mörckrett kommitt in på gården tuenne Suen-ske Soldater under Capten Margallez Compagnj, och förr ähn någhon theraf uiste hadhe the kastat en stor Sten in igenom fenstret ther folcket uar församblat, och hadhe drabbat Erich Snickare en blåna på armenn som på golfuett stodh. Och efter the inte uore tilståedes blef ther så beslutitt att ther skall gifuaz Captenen tilkenne, om han kommer hitt i Marcknan eller när Mönstringh blifuer att han sådhane uåldtzuarckere straffar medh gatulöp. Endere ähr till hemuist i finninge,

och ähr Sefeez brodher, then andre uett uell han uttuusa.

De båda knektarnas kapten var den franskfödde Pierre Bo Margalli. Han var 1620 fänrik och 1621 löjtnant vid ett regemente tyska knektar och kapten vid ett annat värvat regemente och blev 1622 kapten vid Södermanlands regemente. 1633 var han kapten vid ett regemente dragoner, befordrades vidare, adlades 1650 Granatenfelt och dog 1667.

Finninge ligger i Strängnäs landsförsamling strax väster om herrgården Ulvhäll.

Följande protokoll är ett av en hel grupp av klagomål på stadens tullnars hustru för skvalleraktighet, förtal och otidigt munbruk synnerligast mot grannhustrurna och mot uppsatta män och hela deras hus.

1661 4 juli

För den fiärde, framträdde för Rätten Rådhamnen Mr Zachris Brockenius, och anklagar Tullnährskan, Hustru Bryta, och säger: Snardt för ett år sedan då iagh af Sterbhuuset war bedin till att kalla dem som skulle föllia för detta Rådhamnen Sahl. Peder Anderssons Lyk till sin Lägerstadh och HwylloCammar, kom han och till bet^e Tullnähres Huus, att dem behordra och anhålla om dett samma, och fann dhem bådhä uthi Stugan alleene, honom framme widh sitt bordh, och henne breede widh på bänckien, spinnandes på een Ulltapp. Och när som han då hadhe till dem sitt inspråch, och titulerade dem widh hederlige och tillböhrlige ährotyttlar, språngh Hustru Bryta Up, seyendes hwadan kommer dette att iagh blifwer nu så titulerat, tillförende plägar andre tydtlar wankas, brukar munnen och gåår åth kiökiedt. Men Mannen rådde henne till stillheet. Swarar Mr Zachris sigh inthet wara dytkommen till att träta, uthan ett hederligitt wärff och ährende att affläggia och förrätta, och hwar något wore ågånge, funnes wähl annan tydh och rum att tahlas widh. Och när som hon war j kiökiet ingången, stötte Tullnähren medh ett ord fram, min Hustru ähr lyka wist beskyltler för oährligheet. Mr Zachris swarar honom och uthi förre meningh, ey heller willie eller wette något nu der af, och säger, mitt ährende hafwer iagh nu aflagd, welen I nu mitt ringa budh efferkomma, så giören J wähl, beder

der medh fara wähl och tager sitt afträdhe. Tullnährn föllier och medh uthi förestugun; Män Nähr som han war kommen på gården, kommer Hustro Bryta effter, swär och bannas, och beroopar migh för een Tiuff, Skiellm, och Barpar, med flere ährrörige och häders-Nampn, som hon då till ladhe. Då sadhe iagh till henne, Hustro Bryta om j ähre een Ährligh Dannequinne, så kommer och föllier migh till eder poridt, att någon Ährligh menniskia må få höra på eder otydige och skamfulle mun. Tå sadhe hon, iagh skal rätt nu gifwa digh wittnen, medh ett wedeträdh på ryggen, att du icke wetta skallt huru som du Uthkommer. Och som iagh då gick neder åth portelyderet, feck iagh henne see komma effter, hafwandes ett hasellspröte Uthi handen och wefftade medh. Då sade iagh, kommer nährmare? welen j migh slåå, manandes henne medh förrige ordh någre gånger, att der hon ähr en ährligh dannequinne, föllia sikh till porten, och så winna kundskap på hennes Blamer och försmädellsser. Män som ingen war tillstädes, och hon allt framgeendt brukade på migh skammeligh mun, då hennes ordh kundbare giöra, brast iagh af hastigh wredz modh uth, seyiendes, den och den förbanne din skammelige mun, ett hoore Nampn hafwer du haft, och ett hoorelykt lefwerne förer du, en hoora skalt du lefwa, en hoora skallt du döo, och upståå, till dess du bewyser migh något Tiufwe, Skiellme, eller annet oährligit Stycke. Tullnärskan säger sikh dee orden icke rättzligen hafwa hört, eller dem grandt kunna minnas, och säger, hwar hon dem hadhe hört, hade hon wisserligen bewyst honom något annat. Mr Zachris repiterar dem ännu en gångh, att hon kan draga sikh dem till minnes och säger, så hörer du dhem nu då. Då säger Tullnärskan, Så skalt och du wara den som iagh hafwer skiällt digh före, till dess du migh dett bewyser? Mr Zachris swarar, förra skalt du wara en hoora, och een hoora skalt du lefwa, en hoora skallt du döo, och en hoora skallt du stå up igen innan du dett bewysa skallt.

Resol: Rätten hafwer så wyda uptagit och öfr wägit parternes Jnlagor, Swäre Blamer och ärerörige beskyllningar, Doch anseedt swaranden och hennes öfwerträdellsser såsom af een quinnes Persson ähröfwande, Hwar

före henne till näpst fällt till Arbitral straff, — — — Mr Zachris Brockenij kiäran belangande, skiutes för denne gånghen Up medh, till een annan gångh, emedan som swarandens man, för skiälligit förfall och sin Siuukdoom icke kan wara tillstädes.

Likbjudareuppdragets rituella form inom borgerskapet är väl det som främst är värt uppmärksamhet i denna berättelse. Men bland myckenheten av skvaller och förtal orienterar denna dels om en för 1600-talet reguljärt slutet borgargård, dels om karaktären av ett hushåll som är berört också av följande protokoll. Detta handlar om ett uppträde kring Tullnärsgården under föregående år och med tullnärskans inneboende och tillämnade måg som huvudperson.

Skådeplatsen för teologstudenten Rosanders fastlagssöndag är kvarteren väster om Strängnäs torg med Långgatan som södra torgsidans fortsättning och Klostergatan jämnlöpande därmed på åskronet Munkberget i norr, samt de förbindande backiga gränderna dem emellan sluttande ned mot Långgatan. Rosanders hemvist Tullnärsgården låg på Långgatans sydsida med flera av de andra nämnda gårdarnas portar i sin närhet. Från Tullnärsgården räknat låg domkyrkan söderut och hospitalskyrkan längre i sydväst, medan studenten Gustavus mötte Rosander på vägnarna rakt norr om tullnärsgården, vilket motiverade förklaringen av begreppet rätt kyrkväg.

Gårdens portlänga utmed gatan rymde i överväningen nattstugor, som hade sina fönster mot gatan ovan porten.

Studenterna tituleras i dessa protokoll Monsieur medan djäknarna i formellt sammanhang ofta kallas skolepersoner och regelbundet betecknas med latiniserade namnformer i motsats mot hantverksgesäller och legodrängar.

Att bedja en annan stryka ens skor, dvs. putsa skorna, var liktydigt med att beteckna honom som tjänare, betjänt, dräng. Karl XII hade t. ex. användning för uttrycket när han utnämnt en Nils Brahes förre dräng till ryttmästare (Handl. rör. Skand. hist. XVII, 1832, sid. 245).

1660 7 mars

Uplästes Mons: Lars Rosandrij Jnlaga och protest till Mons: Gustavum Esberni och Gullsmetz gesällen Baltzar, för oförrätt och öfwerwäldh på Kyrckiowägen, förste fastelagz Söndagh, Emellan Ottesången och Högmessan, Och lydde som af Sielfwe jnlagun ähr att see. Gustavus wille wäll Excipera att han icke war stadder på sin rätta Kyrckiowägh,

Efftersom han war gången vppåth Munckeberget. Rosander sadhe sikh willia gåå vth then wägen och Spatzera, till des dhet skulle Ringia Samman, Och så gåå dher vthföre nedher åth Hospitals-kyrkian; Rätten sporde hwart som Gustavus skulle gåå? Han berättadhe, sikh hafwa ährendhe att gåå till Anders Nilsson J Wästerwyken, Och j dhet samma mötte Rosandrum widh Essbiörn Skomakares porth på Munckeberget, Och då dhe möttes åth, säger Gustavus Råkas wy här; Gack vhr wägen för migh, du west att ännu inthet ähr så klart oss Emellan, Och i dhet Samma draget vth sin wärya, Men Rosander gifwit sikh till flychten, Twärgatun nedher åth Mattz Larssons lilla porth, Och Gustavus gådt sin wägh bortåth Munckeberget, dherom dhe bådhä åsambdes. Daniel Ersson berättar att straxt effter Ottesången, kom Baltzar till Gustavum, Och säger sikh effter Ottersången wara Sinnadh mana vth Rosandrum, bedher Gustavum blifwa sin Secund; Gustavus Swarer, om ähn J skiönt mana honom vth, så ähr han een Sådan Carll, att han inthet gåår vth. Men Baltzar förmeente sikh ändå wela fara fort, då Säger Gustavus dhet sikh ey wäll kunna giöra, Emedan som dhem Emellom ähr ännu een oförlykt Saak, kunde han bringa dhem till Enigheet och Wänskap, wille han dhet gierna giöra.

Sedan Vplästes Baltzars Maningzskriff till Rosandrum, dheruthinnan han hafwer Skiällt Rosand: widh många oqwädins namn, och mant honom Vth för een Spetz: Och dhetta för een Bössa som Rosander hafwer tagit till läntz af Baltzar, Och då han hafwer sändt dyt, att fordra henne igen, hafwer han fått een hoop medh skamgloser och oqwädnis namn tillbakars medh gossen, som gossen berättadhe och bekiende, Hwar till Rosander Nekandhe, så wäll som Tullnären, och hans hustro, och sadhe gossen wara een skalck, som esomofffast hafwer dherhoos dhem förthalat sin husbondhe: Och flere eller anner Wittne wore Jcke dher till. Men som Rosander kommer till Mattz Larssons hörne på Lång gatun, framåth Mattz Lars porthen, kommer och Mattz Larssons Hustro Vth medh andre flere, af dhet Tumult och gny som hördes. J dhet samma kommer och Gullsmedzgesällen Baltzar widh Tullnärsportnen medh dragen wärya, Ropan-

des, töfwa lithet du hundzfot, jagh will nu stryka dina skoor, som du tillförendhe hafwer begiäret, kommer dher medh fart åth Rosandrum. Rosander säger lägg ifrån digh wäryan, wy wele brwka dhe wäryer som Gudh oss hafwer gifvit. Baltzar Swarar, dhet giör een Narr. Då kom Mattz LarsHustron Emellan, bedher Rosandrum stiga undan Jnom porthen, som han och giordhe, förhindrar så Baltzar, och bedher hon, jempte andra flere, honom wachta sikh, hwadh han tager sikh före på dhen Morgonstunden. Och dher medh gick hon sin koos, Och Rosander hemm uthi sitt qwarteer uthi Tullnärsgården. Som nu Baltzar dhet sågh, Går han till Tullnärsporten, Och manar honom på Nytt dher vth. Baltzar berättar, att dher hafwer då städt een flicka vppe j nastugufönstret och sagdt, Töfwa lithet Mr Lars Kommer straxt vth, och skall hugga digh sönder som kåhl, wy skola koka digh j kåhln idagh. Då hafwer Baltzar medh jfwer skutett en gångh eller två på Porten, som icke heller war better stängdh, ähn att han tillsamman flögh vpp; men sedan gått j kyrckian. Effter afftonsångz Predikan kom åther Baltzar till Tullnärs Gårdh, hadhe då medh sikh Mons: Gustavum Esberni och een vngh Persohn af Discentibus, fordrat vth åther då Rosandrum; Då hawer Rosander gått till Borgmest: och klagat honom ahn. Hafwer så Borgmest: Straxt sändt Stadzmannen dyt att fordra dhem till sikh, Hwilket Straxt blef Effterkommit, och då Stadzmennen kårmo medh sin adhärent, ståndandes widh Nilss skreddares bodehörne, bekienner byfougden Pedher Joensson, Och som dhe åå Borgmest: wegnar dhem tillsadhe, fölgde dhe Straxt medh. Då bleff Baltzar, effter nogorlunda förhördh Saak och påmint fahrlige Tydh sine gierningars widhlyfftigheet, vthi Stadzens Giömo förwaradt. — Wittnen, Mattz Larssons Hustro, H:o Karin, Gabriell Jönsson skraddare, Essbiörn Nilsson Skomakare; och Redher Oloffsson på långatan, berättar effter aflagdh Eedh, Nembl: Gabriell Jönsson, Att på be:te SöndagzMorgon, Emellan Ottesången och Höghmessan, då han kom gåendes vpp före sin grändh, och skulle gåå till wäll:tt Oloff Nilsson j Hörnegården, kom Rosander stigandes dher fort framb om Essbiörn knuuten, och Gösta så sachteligh effter medh dra-

gen Wärie, Rosander vth före Gränden, men Gustavus gick åth munckeberget. Essbiörn berättadhe och dhet samma. Pedher Oloffson sadhe, att då han vthkom, möther Rosander honom, widh Mattz Larssons Knuut, och säger Gustaff will hugga migh. Huströ Karin berättar, att då Rosander war kommen till hennes Porth, kom Baltzar widh Tullnärens Porth medh dragen wärya, och bedher honom töfwa, han will stryka hans skoor, då bedher hon Rosander komma jnn vnnan honom, och förtager Baltzar, bedher honom gåå bortt, wachta och betänckia sigh hwad som han tager sigh före, säger, dhet wände rätt nu igen att ringia j Store kläckan. Och som han då gienom hennes och fleres jnrådandhe gick dher i från, gick sedan Rosander dher i från heem till Tullnärens. Då Baltzar dhet sågh, som stodh ett stycke dher i från, gick han till Tullnärens, mante honom vth, och skiöth een gangh eller Twå på Porthen så att han flögh vpp. Spordes borgerskapet j gemeen till, om dhe till förendhe hafwa hördt nogon odygdh, eller öuwerdådighet aff Baltzar, Dher till dhe alle nekadhe sigh hafwa hördt aff honom noget annat än som ähra och godt.

Emedan såsom dhetta war hans första Excess som witterligitt ähr, och wederparten Rosander och Tullnärn, som woro offendradhe, för andres jntercession, icke hängde på höghsta Rätten, fällldes han till böther 40 m:r Edzör: b: 4 och 13 Cap. Och sattes dhem Emellan 40 m:r wyte, hwilken som annan först skulle öfwerfalla, anten medh ordh eller gierningar. Rådhist: b: 14 Cap.

Hedersreglerna bland Gustaf II Adolfs soldater ha kunnat bli europeiskt formade under kommanderingarna på kontinenten och umgänget med många nationers män, äwen inom det egna regementet. "Den vid Lützen öfverblefne delen af Södermanlands Regemente, synes hafwa återföljdt dess Store Konungs Lik til Fäderneslandet. Också upcommenderades Öfversten med Regementet til Nyköping d. 1 Junii 1634, at följa det Kongl. Liket til Stockholm. Vid Utfärdsprocessen i Nyköping den 15 derpå följande, buro Öfverste Sperling — — — med flere, Himmelen öfver det Kongl. Liket. — — — Regementet commenderades af sine Officerare. Fyra Compagnier voro upstälde emellan Bällhuset och Stallen i Nyköping; desse följde näst efter Leipzigske Trophéerne, och de öfrige 4 Compagnierne slutade

procession. Vid Begravnings Acten i Stockholm den 22 i samma Månad, upvagtade äfven Sperling såsom Marskalk, och blef hela Regementet stående på Torget vid Munkbron" (Utkast til en Historia om Kongl. Södermanlands regemente, III Stycket, Stockholm 1790).

I dråprannsakingen härnedan var Hans Persson "som skadan giortt hadhe" hemmahörande i Botholm, en gård på det smala näset mellan Aspöns två delar vid den sydliga viken, som vetter mot Selaön. Stallarholmen är sundet i segelleden mellan fastlandet och Selaön öster om Strängnäs. Hans Perssons kompanichef var Johan Fitinghoff till Stora Djulö, kapten vid regementet 1630, major 1633, sedermera avancerad vid regementet och död 1685 som generalmajor.

Soldaten David "som dödhen lidett hafuer" hade som yngre varit hos Knut Lillie till Holmen, nu Ekensholm, i Dunkers socken, som från 1620-talet var kapten vid Södermanlands regemente. Davids nuvarande kompanichef Nicolaus Hybert var kapten vid regementet 1633, följde Johan Skytte till Frankrike 1634 och var i Holland 1635.

Hans Hindersson hade tjänat vid regementet sedan 1619, var fänrik under kommanderingen i Tyskland 1630 och löjtnant 1634, död i Tyskland 1641. Vältesta är en gård norr om Näsbyholms herrgård vid vägen till Vansö kyrka väster om Strängnäs.

Såväl Strängnäs stad som Aspön tillhörde Gripsholms län och änkedrottning Maria Eleonoras livgeding, vars ståthållare här uppträdde som åklagare.

Sundby på Tosterölandet mitt öfver sundet från staden har sedan gammalt varit biskopens lantgård.

Skräddaren Erik Larssons gård i Strängnäs har icke exakt lokaliserats, men bör ha legat i nordslutningen mot sundet i trakten nedom rådhuset och med sidan mot en nedåtgående gata eller gränd. Manbyggnaden i dessa gårdar brukar ligga öfverst på tomten med gårdsporten strax nedanför sig vid sidogatan. Finnes en trädgård är den naturligast tomtens nederdel, gränsande antingen mot sjön eller mot ännu en gård nedanför.

1635 25 januari

Då blef för rätten framstelt Hanss Persson en Soldatt under Maioren Jahan fitingh, boandez på Aspöön i Botolm, och uartt titalatt af Ståthollaren för theett att han nu i förlidin Sommar hadhe bedrifuit dråp upå en annan Soldatt under Capten Hybbert, Daidh.

Dheremott framladhe bemelte Hanss Persson sitt Legde bref, honom gifuitt af H. Matz uår nådige änckie Dråtningh, förmälandez att bemelte Hanss Persson skall uara fri och omolesteratt så lengge thenz dräpnáz arfuunggar kunna i Landeett komma och honom anklagha, huilckeett skeer alrigh, ty bemelte Daidh uar en Valloner, och af barndom opuexter här i Suerice, serdelez en tidh långh hoss welborne Cnutt Lillie til Holmme. Dherföre på theett att han icke som ett annat oskäligt Creatur skall dräpen uara, och dräparen ther till intheett tiltall få, Huarföre efter theet X. Capt: i Rådstufuee Balcken förmäler såsom och thett 17. capt. i 22. Tingmåla B. förmå att ther icke klagar Mälz: seyare, thå klage Konunggenz fogde, eller Lentzman, derföre blef fogden Oluf Christoffersson uplagt thenne sack i rätten framföra. Huarföre blef bemelte Hanss Persson tilfrågat huru thette dråp sigh hafuer tildrageett, så bekände han att i förlidin Sommar, när the uore kalladee till Nyköpingh till S. H. K. Matz begrafningh, och ther hafuer hanss som skadan giortt hadhe, och Daidh som dödhen lidett hafuer, såsom dez fyree andre Corporalere druckeett tilhopa och begynt dricka på thenne Hanss ett Stop i dricken. Dhe hadhe thenne Hanss Persson sagt, Edhre Bornhytlare, fixere i migh medh edhertt Drickande. Dhå hadee Daidh sprunckeett opp och Mant Hanss Persson utt medh sigh. Och efter thett gudh bättre att dhå uar en bedröfueligh tidh för handen, blef thett thå afftalt. Sedhan hadhe the någott fnorekatt i hop i Stocholm emedhan the ther uoro, och doglickuell fölgzt ått på en skuta bådhe ifrån Stocholm tillika medh Lutenanten till Stallerholmmen, och ther hadhe Hanss Persson opstigit och öfuer Selboo ön drageett Hem till Botholm, Men Lutenanten Hanss Hindersson och Daidh fölgdez ått till Stregnäs och sedhan till Weltesta på Vanssöön, till Lutenantez förre bondee. Och ther hadhe the drögt ett dygn, och Hanss Persson sammeledez i Botholm hemma hoss sigh. Andre Dagen sedhan som Hanss Persson hemkommen uar, begaf han sigh till Stregnäs, till att köpa sigh någre Marcker Humbla till Hö anden, och satte så sin häst i Sundby i Bispensz afuelzgårdh på toster belägeen och lätt roo sigh

öfuer Sundeett och kom så först in till en borgare och skreddare Erich Larsson uedh namn, huilcken satt i en lithen trågårdh och en löfsall och bruckade sitt Handeuärck. Och när bemelte Hanss hadhe optalt skreddaren sitt ährende, Suarade skreddaren, uillien i gifua migh Höö, så skole i få utaf migh någre Marcker Humble. När the nu uore öfuer enz om humble köpeett, hadhe hanz sagt, efter iagh så snartt fick humble, så tagher migh in en kanna öll. Och som skreddaren och Hanz drucke thenne ölkanna, hadhe Daidh kommet ther till medh samt Daidtz Stalbroder Anderz en förare, och ingen talte annat ähn gått ått huar andra, och Hanss uille gåå sin koss någre gånggor, sadhe sigh annatt hafue bestella ähn Daidh och anderz, som altidh och huar dagh dricka här i Stadhen. Lickuell fördrögde the honom medh skälarz drickande till thez ändogh tuå kannor utdruckez. När nu then 4. kannan blef intaghen, hadhe bådhe Daidh och Hanz gått uthur Löfsalen litheett afsidhez, och när the åter igenkomme, satte Daidh sigh neder på gråseett, och Hanz på en Stoll. Thå hadhee Daidh fattat Hanz i tröyan och ryckt honom neder af Stolen och biditt honom sittia hoss sigh på Marcken, och hanz uille intheett, och uidh som han stodh up slogh Daidh honom uidh öratt, och hanz slogh strax honom ighen, och Daidh gaf sigh in i löfsalen och begärade sitt Suårdh. Men Hanz uille efter och slå honom mehr. Och efter skreddaren theett förhindrade, Mante Hans Daidh utt, och stegh så uthur trågården och op före åth gålen, så att Daidh uar emillom porten och honom. När Daidh fick sitt Suårdh, satte han theett under höger armmen och gick ått porten, och skreddaren fölgde Daidh efter, menandez sigh skole stenggia porten och såledez them förhindra intheett achtandes att Hanss fölgde efter. Och som Daidh togh i portklinckan och uplått porten och uar stighin medh en fott öfuer tröskelen, hadhe Hanz wräckeett wärien uthi Daidh back in i ryggen under armmen så att han stupade utt på gatan, ändogh skreddaren thett intheett sågh, uthan Hanz skött porten ighen och badh intheett släppa in Daidh. Och all thette skedde så hastigt emedhan föraren uar sprunggen in i Stufuen efter sitt Suårdh, menandez sigh ther medh skola tagha fridh

emillom them. Och ingen uiste att Daidh uar skadder, för ähn Skreddarens Hustru fick see Hanzz Suardh uara blodigt. Thå gafz hon illa uidh, och som the oplette porten, rymde hans öfuer en Balck och så in i en annan gårdh och efter sigh slutte porten ighen, och ther fick en bått, och ryckte så af. Men föraren och Skreddaren bore Daidh in i gården, och Lefde icke Lengger till ander daghen. Detta dråp kunde rättens bisittiare icke Erkänne uari giortt i nöduärn, Wthan snarare uara Stulitt lifueett af Daidh. Döm-

de förthenskull bemelte Hanz Persson efter thett förste Capitleett i dråpemålaa Balcken medh uillia att gifuua lif för Liff och samme dom i all underdånigheett uidhere Dirigeratt till dhen höglofligee Krigzrätten eller dher han uidharee Skärskådhan skull. Och Hanz Persson niuter sitt Lägdebref till godhe, efteer som thett 6. capt. i 22 dråpemåle B. medh uillia förmäler. Att thette så ähr graneligh på rådstufuen ransackett och medh Edh af them uitnet som tilstådez hafue uaritt, och af Hanss Persson sielf bekändt.

Förklädet som modeplagg

En rättelse

I en uppsats, betitlad Förklädet i 1300-talets modedräkt, i innevarande årgång av *Rig* s. 83 f. hänvisade undertecknad till en bestämmelse i den s. k. Haakon V:s retterbot den 20 maj 1306, publicerad av A. Taranger i *Norges gamle love* 4, s. 361 f. Fil. dr Sven Ljung har påpekat för mig de komplicerade traderingsförhållandena beträffande dessa dokument.

Den av mig anförda handlingen, bevarad i en handskrift från omkring 1580, är närmast att betrakta som ett på danska författat referat, en parafra alltså, och kan vara interpo-

lerat med yngre bestämmelser. I en annan handskrift av retterboten, odaterad men sannolikt härrörande från 1500-talet (*Norges gamle love* 3, s. 211) förekommer inte förklädet. I stället figurerar termen "voru klede", som torde betyda ordinärt kläde. En förväxling kan därför ha ägt rum.

Berättelsen kan därför inte tjäna som bevis för min tes, att förklädet ingick i modedräkten redan på 1300-talet. Att så varit fallet får likväl av andra skäl betraktas som sannolikt.

Gunnel Hazelius-Berg

Landsarkivens upprustning

Av *Sigfrid Svensson*

När de svenska landsarkiven upprättades vid sekelskiftet kunde förvisso ingen tro att åstundan att få utnyttja deras material skulle växa så stark och bli så allmän, att man nu måste ställa sig i kö för att bli delaktig av denna förmån. Personlig erfarenhet och kalla siffror vittna dock om att så är fallet. Forskarsalen i Landsarkivet i Lund beräknades ursprungligen för 12 forskare. Antalet har sedan kunnat utvidgas till 20, men medeltalet besökande per dag är 24. Mycket bättre är det inte heller vid Landsarkivet i Uppsala med 24 arbetsplatser och med 21 besökande som medeltal. I universitetsstädernas rytmiska studieliv överskrides givetvis det årliga medeltalet ofta och mycket under terminerna. Siffrorna äro hämtade från en nyligen avgiven utredning.¹

Den långtidsplanering som uppgjordes vid landsarkivens tillkomst beträffande behovet av byggnadstomter för successiva tillbyggnader visar sig hålla. Det är bara det att några sådana tillbyggnader icke skett! Med påföljd att landsarkiven delvis förvara sina arkivalier sämre än vad de tillåta hos de institutioner, vars arkivförvaring de ha att kontrollera. Och att landsarkiven i Lund och Uppsala för närvarande äro befriade från att emottaga föreskrivna arkivleveranser. Utrymmesbristen har alltså här satt författningen ur spel. Landsarkivens magasinsfråga har sedan flera år-

tionden varit aktuell och följderna ha blivit drastiska. Men lokalfrågan gäller också i hög grad en fråga om var de besökande forskarna skola få plats såsom inledningsvis exemplifierades. Från 1947 till 1959 har antalet besök t. ex. vid Landsarkivet i Lund mer än fördubblats, siffrorna äro 4 113, resp. 8 259 (med denna totalsiffra synes f. ö. det angivna medeltalet vara för lågt beräknat). Anledningarna till den allmänna stegringen av besöksantalet belysas utförligt av arkivrådet Svedlund i utredningen: "Den vetenskapliga forskningen har utvidgat sitt område. Samhällsforskningen, som ofta bygger på massinsamling av data och fakta, har fogats till den äldre historieforskningen, som framför allt ägnade sig åt den politiska historiens enskildheter. Ekonomisk historia, kulturgeografi och sociologi ställa nya problem och behöva för att lösa dessa arkivmaterial, som tidigare i mindre grad utnyttjades av historikern. Detta material finner vetenskapsmannen ofta i landsarkiven. Men även andra vetenskapsgrenar än de utpräglat samhällsvetenskapliga utnyttja det lokalt framväxta arkivbeståndet. Kyrkohistorikern, kulturhistorikern, lärdomshistorikern, konsthistorikern och icke minst folklivsforskaren ha mycket att hämta ur landsarkivens arkivbestånd och utnyttja dem ofta."

Med denna rika utveckling av de kulturhistoriska vetenskapsgrenarna är det lätt att förstå, att situationen särskilt i landsarkiven i de båda gamla universitetsstäderna blivit helt olidlig för forskarna (och naturligtvis i samma grad också för arkivtjänstemännen). Här bedrivs också en icke obetydlig undervisning i landsarkiven. Men påfrestningarna i forskar-

¹ Landsarkivens lokal- och byggnadsfrågor 1961. Utredning på riksarkivets och byggnadsstyrelsens uppdrag, verkställda av R. Svedlund och C. H. Bergman (stencilerad).

salarna betingas inte bara av akademikerna, utan också av utövarna av vad som i utredningen kallas "folklig forskning", varmed exempelvis åsyftas genealogisk och lokalhistorisk forskning samt forskning i organisations och företags historia. Detta arbete bedrivs utan examenssyfte, vilket naturligtvis ingalunda betyder, att inte också denna forskning kan ha stort vetenskapligt värde. Med all rätt påpekar utredningsmannen hur den vidgade folkbildningen ökat kunskapsbehovet och gjort det möjligt för nya samhällsgrupper att komma till rätta med arkivforskningens svårigheter. Trängseln i forskarsalarna är också i icke ringa grad ett fritidsproblem! Och skaran av forskare av ena eller andra sorten kommer ständigt att växa.

Magasinsfrågan är i sin tur inte bara en utrymmesfråga om förvaring av olika myndigheters leveranser. Arkivalierna måste också vara åtkomliga och det måste finnas plats för behövliga uppsorteringar. Men dessutom har man från kulturhistoriskt håll anledning att starkt understryka följande uttalande i utredningen: "Slutligen måste det anses vara en statens uppgift att emottaga sådana organisationer, företags och enskilda personers arkiv, som äro av högt forskningsvärde och som vederbörande önska överlämna till landsarkiven och därigenom göra dem tillgängliga för forskningen."

Mottagningspolitiken i förhållande till enskilda arkiv bör minst av allt göras för snäv så snart utrymmesmöjligheter beretts. Redan 1924 anordnade Föreningen för svensk kulturhistoria ett möte där de svenska bruks- och gårdsarkivens vård diskuterades (Rig 1924 s. 169 ff.). Ännu två årtionden senare hade Arvid Bäckström dock anledning att slå larm i ett föredrag och i en artikel med rubriken Kulturminnesvårdens närmaste steg (Svenska museer 1944 s. 3 ff.). Genom landsarkivens

fullbeläggning har situationen sedan dess ytterligare försämrats. Det är dock härvid inte bara fråga om nya lokaler utan också om ökad personal och det är att hoppas att de blygsamma anspråk som härvid ställts snarast skola förverkligas. En ökning av landsarkivens personal innebär på olika sätt för besökarna en eftertraktad och uppskattad hjälp till självhjälp.

Inför de ofrånkomliga anspråken på omfattande tillbyggnader till landsarkiven har också tanken väckts att avlastningar skulle kunna ske genom upprättandet av lokala depåer eller rentav genom en riksdepå. Utredningen har övertygande visat de skäl som tala mot en sådan anordning. Riksarkivet har också i ett yttrande med skärpa understrukt utredningens framställning: "Det är enligt riksarkivets bestämda uppfattning förenat med så många nackdelar både för forskningen, för arkivvården, framför allt den alltmer uppmärksammade gallringen, och för arkivadministrationen, att lösningen av lokalfrågorna icke bör sökas genom uppförandet av depåer. — — — En central depå skulle dessutom bryta sönder landsarkivorganisationen. En sådan lösning av landsarkivens utrymmesproblem skulle med ens föra arkivväsendets allmänna läge tillbaka till en för 60 år sedan övervunnen position." För den lovande utvecklingen av den kulturhistoriska och sociologiska forskning varom ovan talats skulle inrättandet av en central arkivdepå helt enkelt innebära ett dråpslag.

Utredningen slutar med att framlägga detaljerade förslag om tillbyggnader till landsarkiven i Lund och Göteborg och som en första åtgärd nyinredning av magasin för landsarkivet i Uppsala. Riksarkivet har i sitt yttrande betonat att det här gäller brådskande åtgärder. Den här refererade utredningen har med all tydlighet klargjort detta.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

KRISTIAN BJERKNES: *Gamle borgerhus i Bergen*. Engl. summary. Universitetsforlaget, Bergen-Oslo 1961. 167 s. ill.

Bergen är en av Nordens vackraste städer, belägen vid Byfjorden på en halvö, vars strandlinje är sönderskuren av större och mindre vikar: Skuteviken, Vågen, Nösteviken och Puddefjorden. Och åt landsidan inramas stadsområdet av branta fjäll och höjder av imponerande format. Från Fløifjellet, som man bekvämt når genom en bergbana från stadens centrum, har man en hänförande utsikt över staden, landet och fjorden.

Bergen, vars historia går tillbaka till 1000-talet, var länge Norges största stad och blev först ett stycke in på 1800-talet distanserat av Oslo. Staden var redan tidigt en betydande handelsstad och blev på 1340-talet för en lång tid framåt inlemmad i det nordtyska Hanseförbundet.

Om man i kulturhistoriskt sammanhang nämner Bergen, blir det väl oftast tal om ett par av Nordens märkligaste byggnadsminnen: Bergenhus med Håkonshallen och gårdarna vid Bryggen. Då museidirektören och arkitekten Kristian Bjerknæs tagit sig före att studera den borgerliga arkitekturen i Bergen är det emellertid inte gårdarna vid Bryggen som i första hand intresserat honom. Huvuddelen av sin bok — 100 sidor av 120 — ägnar han åt den småborgerliga träarkitektur som han, förmodligen med rätta, anser en smula förbisedd och fördunklad i skuggan av Håkonshallen och Bryggen.

Gränsen mellan gammalt och nytt går i Bergen vid år 1702. Det året var ett olycksår för två av Nordens städer, Bergen och Uppsala. I Bergen blev nära nog hela staden ödelagd av en våldsam eldsvåda och året blir följaktligen ett datum post quem för hela den bevarade träarkitekturen.

Då Bjerknæs först planlade undersökningen av trähusen från 1700- och 1800-talen, tänkte han gruppera materialet efter fasadernas och detaljernas stilkaraktär. Men han fann snart

att portaler, fönsteromfattningar och taklister mångenstädes hade förändrats "fra barokk til klassisisme og videre over til empire. Preget de forskjellige stilfaser gir husene, blir dermed noe flyktig — noe som angår overflaten. Og stilpreget forteller som regel ikke om husenes sanne alder. Jeg følte behov for å ordne stoffet etter noe som karakteriserte husene bedre enn stilpreget, og da lå det nær å tenke på planen. Den forteller noe vesentlig, og ofte beholder den sine grunntrekk selv om bygningen gjennomgår en modernisering."

Det har följaktligen blivit bostadshusens planlösningar som efter studium och gruppering presenteras i Bjerknæs bok. Han uppdelar materialet i tre grupper: tvårumspanen, den osymmetriska planen och den symmetriska planen.

Till tvårumspanens grupp hänförs hus med kök och stuga, men det kan också — och detta är det vanligaste — vara en förstuga avdelad ur köket, och det kan finnas en eller flera kamrar avdelade ur stugan. Med hjälp av brandförsäkringshandlingar kan förf. konstatera att flertalet av dessa hus byggts under perioden 1750—1790 eller tidigare, medan några få tillkommit under 1800-talets första årtionden.

Husen med osymmetrisk plan är i regel byggda med gaveln mot gatan och ingången ligger i gaturvæggen längst åt vänster eller åt höger. Denna ingång leder till en korridorliknande förstuga som antingen löper genom hela huset ut till gårdsplatsen eller också upptar halva husets djup och leder till köket, som har dörr ut mot gården. I förra fallet har husen byggnadsår mellan 1723 och 1766, i senare fallet mellan 1766 och 1800.

Husen med symmetrisk plan har ofta långväggen mot gatan och här ligger ingången självfallet mitt i fasaden. Den korridorliknande förstugan kan även hos denna plantyp antingen löpa genom hela huset eller stanna mot mittväggen. I förra fallet har de undersökta husen byggts mellan 1787 och 1827, i senare fallet mellan 1785 och 1828. Här föreligger sålunda icke en kronologisk differens mellan de

båda varianterna. Däremot är det ju fullt klart att den osymmetriska planen under 1700-talets sista årtionde blir omodern och snabbt uttränges av den symmetriska.

De husplaner, sektioner och fasader som beledsagar texten är distinkt och fint tuschritade av arkitekten Aage Kristensen i Århus, som också översatt ett antal fotografier av gatupartier till tuschteckning — det finns inte en enda autotypi i hela boken.

Då Bjerknæs i sista kapitlet kommer in på "borgernes boliger gennem middelalderen og frem til brannen i 1702", blir han mer ordknapp och sparsam med illustrationsmaterialet. Det är tydligt att han inte vill föregripa en kommande publicering av Bryggens bevarade gårdar jämte resultatet av de omfattande utgrävningar av de brunna gårdarnas föregångare, vilka pågått i flera år och torde komma att ge högintressanta bidrag till vår kunskap om medeltidens och renässansens nordiska handelsgårdar.

Bjerknæs beskriver de enskilda monumenten och de olika hustyperna i ett lågmälat och sympatiskt språk, fritt från tyngande facktermer. Han ger också en hel del intressanta notiser om byggnadsarbetet i äldre tider. Så t. ex. noterar man att byggnadsarbetarna under tiden 1700—1850 var organiserade på ett annat sätt än i Sverige. Timmermännen hade liksom hos oss monopol på uppförandet av väggstommen, bjälklagen och hophuggning av takstolarna. Men sedan dessa blivit resta kom "bordarbudsmeñnene" och lade takpanelen, vidare spikade de golv och innertak på bjälklagen, byggde tunnare mellanväggar av bräder och satte upp ytterpanel där sådan förekom. Dessa arbeten har i Sverige utförts av byggnadssnickarna. I Bergen kom på byggnadssnickarens lott endast att arbeta och uppsätta dörrar, fönster, foder och listverk. Bjerknæs meddelar att det 1765 fanns 111 "bordarbudsmeñn" och 58 byggnadssnickare i Bergen, mästare och gesäller sammantagna.

Boken har en engelsk sammanfattning på 10 sidor och avslutas med en omfattande förteckning över de brandförsäkringar som angår de i boken behandlade byggnaderna.

Man skulle önska att flera av Nordens städer bleve undersökta och behandlade på detta sätt. Det skulle möjliggöra jämförande stu-

dier och ge anvisning om kulturförbindelser av allra största intresse. I vårt land har en hel del redan utträttats på detta område, men i Norge återstår ännu mycket att göra. Bjerknæs arbete kan måhända ge impulser till fortsatt forskning både i Norge, Danmark och Sverige.

Erik Andrén.

GERHARD EIMER: *Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich 1600—1715. Mit Beiträgen zur Geschichte der Idealstadt.* Diss. (Stockholm). Svenska bokförl., Stockholm, 1961. 576 s., ill. Pris kr 60:—.

Nu mera docenten vid Stockholms universitet fil. dr Gerhard Eimer, som i Sverige bl. a. verkat vid Nationalmuseums handtecknings- och planschavdelning samt Stockholms stadsmuseums bildarkiv, har i sin gradualavhandling *Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich* dokumenterat en djupgående och för svensk konsthistoria högst betydelsefull forskning. Det stora ämnet, om vars arkivaliska bakgrund vi hittills fått en föreställning främst genom Munthes *Kungl. Fortifikationens historia*, låter ju i sällsynt grad arkitekturhistorien illustrera det svenska stormaktsväldets nydaningssträvan och ekonomiska kapacitet. Stadsväsen i kontinental mening fanns varken före eller närmast efter 1600-talet i vårt land; Stockholm blev en verklig huvudstad först på Kristinas tid. Eimer har gjort självständiga och framgångsrika studier i den europeiska stadsbyggnadskonstens teoretiska och principiella förutsättningar och framställer inledningsvis deras tillämpning i Italien, de spanska Nederländerna, Holland, Frankrike och Tyskland. Han analyserar den nederländska stadsbyggnadskonstens tidigaste avläggare i Danmark och på svensk mark — det hisingska Göteborg. Med utmärkt erfarenhet bli utförda och projekterade reglerings- och befästningsplaner bestämda till sin arkitekturhistoriska karaktär och sina inbördes relationer. Allt i stadsväg skulle befästas eller åtminstone regleras enligt rätvinklighetens stupida schablon. Visby på sin höga kalkstensplatå tänktes omgivet av en bastionerad gördel med gravar.

Egendomligt nog tycks dock inte motsvarande välsignelser ha tillämnats Stockholms malmar.

Av särskilt intresse synes mig skildringen av de svenska fortifikatörerna Örnehufvuds, Anders Torstenssons och Wärnschiölds verksamhet. Mycket av denna består, både i Sverige, Finland och Östersjöhamnarna. Det var ju de sistnämnda som gav kronan de största inkomsterna, och de bekostade s. a. s. sig själva. Men arbetsledningen var svensk — projekt och verkställd bygghus en del av vår arkitekturhistoria. En annan del av denna verksamhet, som dock faller utom ramen för Eimers nu ifrågasatt framställning, är de mer eller mindre tillfälliga, befästa borgläger, krigstågen i kontinentens inre gav upphov till.

Eimers avhandling om den svenska stadsplanläggningen under 1600-talet är i utpräglad grad byggd på förekomster och fynd av ritningar och skrivna akter i arkiven. Hans förmåga att attribuera och tolka dessa handlingar synes övertygande. Som sina medhjälpare och rådgivare i detta arbete nämner han f. krigsarkivarien B. Steckzén, professor Sten Karlsson och fil. dr Alf Åberg. Från västsvensk horisont knyter sig stort intresse till tolkningen av arkivfynden rörande en planerad stad på Källandsö, Jacobshamn. Författarens analys av det framdragna ritningsmaterialet inskränker sig ej till dess planimetriska utformning. Han håller städe i tanke arkitekturens tredje dimension och växelspelet mellan bebyggt och öppet, vilket — ej minst beträffande Stockholmsmaterialet — givit upphov till belysande perspektiviska rekonstruktionsskisser.

Harald Wideen

Nordelbingen. Beiträge zur Kulturgeschichte und Heimatforschung. Im Auftrage der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte herausgegeben von FRITZ FUGLSANG † und OLAF KLOSE. Bd 30. Heide in Holstein 1961. 176 s., ill.

Schleswig-Holsteins konsthistoria är intimt förknippad med Nordens och många gånger har de rön, som den tyska forskningen gör i

denna landsdel, intresse också för Skandinavien. I den lokala historiska föreningens välredigerade årsskrift "Nordelbingen" kan den svenske konsthistorikern ej sällan finna bidrag av väsentlig betydelse för sin vetenskap. Så är även fallet med den senast publicerade volymen. Den berättelse, som Dietrich Ellger lämnar över viktigare byggnadsundersökningar i Schleswig-Holstein, presenterar sålunda fakta och förhållanden, som är av vikt för den nordiska medeltida arkitekturforskningen över huvud taget. Denna gång förs Mariakyrkan i Segeberg in i blickpunkten. Denna kyrka är ju av särskilt intresse, eftersom den företräder den typ av senromanska basilikor, till vilken även domen i Lübeck och Mariakyrkan i Riga hör. Biskop Meinhard, som företog det första missionståget till Livland 1184, hörde hemma i Segeberg.

Även på ett annat område av medeltida konstforskning ger Nordelbingen denna gång ett viktigt bidrag. I en grundlig undersökning behandlar Joachim Kruse det förgyllda kopparantependiet från Gross-Quern, som numera förvaras i Germanisches Nationalmuseum i Nürnberg och som nära ansluter sig till de huvudsakligen från Jylland stammade altarprydnader av metall, som Poul Nörlund beskrivit i sitt corpusverk "Gyldne altre" (Köpenhamn 1926). Kruses studie utgör en intressant komplettering av de resultat, till vilka Nörlund kommit. Författaren kan sålunda visa att antependiet från Gross-Quern gjordes färdigt i början av 1200-talet. Det utgör en kontamination av två kompositioner båda med Kristus i mandorla i centrum och med apostlar i två rader ovanför varandra på ömse sidor. Trots att antependiet, eller kanske mera träffande antemensalet, är utfört i ett sammanhang innehåller det partier med två olika stilkaraktärer, en äldre av 1100-talstyp, och en yngre utmärkande för 1200-talets första decennier. I båda fallen visar formerna släktskap med rhenländsk konst. Kruse uppfattar, säkerligen med rätt, dessa onekligen en smula överraskande förhållanden sålunda att antemensalet framställdes i en provinsial verkstad. I denna verkstad har man bevarat och utnyttjat mönster från olika epoker. Formernas karaktär vittnar om att verkstadens grundare ursprungligen kommit från Rhenlandet. Olika

omständigheter bl. a. förekomsten av besläktade jylländska altaren tyder på att verkstaden länge verkat i Danmark och att den där präglats av inhemsk konsttradition. Mästaren till antependiet i Gross-Quern, som syns vara det äldsta i raden av denna danska grupp gyllene altare, tycks ha varit verksam i Schleswig. Andra verkstäder kan lokaliseras till Ribe och Aarhus. Kruses undersökning utgör ett intressant bidrag till kännedomen om hur konsten överfördes och slog rot i de nordliga länderna under den äldre medeltiden.

I allmänhet tjänstgjorde Schleswig-Holstein som mellanstation för de konstimpulser som söderifrån strömmade mot norr, men det hände också, och ej minst under 1600-talet, att konstnärer från denna provins gjorde självständiga insatser i Skandinavien. Särskilt broskbarockens skulptur ger talrika exempel härpå. Att emellertid strömmen kunde gå i motsatt riktning visar Gerhard Eimer i årsbokens mest omfattande bidrag med titeln "Schwedische Offiziere als Baumeister in Schleswig-Holstein". Författaren är tysk till börden men docent vid Stockholms universitet, där han våren 1961 disputerade på en mycket innehållsrik avhandling med titeln "Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich 1600—1715" (se rec. ovan).

Doktorsavhandlingen bygger i stor utsträckning på planer och ritningar som förvaras i svenska arkiv och vittnar om författarens stora förtrogenhet med detta material. Även den undersökning, som influerats i Nordelbingen, baserar sig i huvudsak på ritningar i svenska samlingar, framför allt i Nationalmuseum och Krigsarkivet. Genom arkivforskningar, bl. a. i statsarkivet i Oldenburg, har författaren ytterligare kunnat belysa de påträffade projekten och deras upphovsmän. Det visar sig att svenska arkitekter eller tyska fortifikationsofficerare med svensk arkitektutbildning varit flitigt verksamma vid hoven i Gottorp och Eutin men även för adelns räkning. Kontakten etablerades under det svenska östersjöväldets senare skede men fick sin största betydelse först under 1700-talets första decennier.

Eimer börjar sin skildring med att framdraga några ritningar av Tessin d. y., som vid flera tillfällen besökte Gottorp. Att han därvid inte endast intresserade sig för slottet och dess be-

römda trädgårdsanläggningar framgår av parterrutkast för en privat uppdragsgivare, Margareta von Buchwaldt på Jersbeck, samt för Plöns slott. Av större intresse är emellertid den bekantskap man i fortsättningen får göra med byggmästarna Zacharias Wolff och Rudolph Matthias Dallin samt den skicklige trädgårdsarkitekten Johann Christian Lewon. Ännu ett namn förekommer, nämligen Jakob Erhard Randahl, men denne synes huvudsakligen ha varit verksam som kopist. Wolff var fortifikationsofficer med skolning i svensk tjänst. I hans förslag till offentliga byggnader i Tönning, tyghus, sjukhus, provianthus, lär man känna en stram arkitektur av karolinskt snitt. Det bevarade bildmaterialet är i detta fall inte så särskilt upplysningsfullt, när det gäller detaljer, men man får intrycket av en anmärkningsvärt representativ planering. Wolff sätts av författaren även i samband med ett förnämligt bostadshus i Schleswig, Palais Dernath (1707—12).

Dallin fullföljer Wolffs insatser som arkitekt i Tönning och gör bl. a. ritningsförslag till stadens kyrktorn 1706. Efter Tönningsskapitulation 1713 sökte sig Dallin till Stralsund men kom snart i fångenskap hos de mot Sverige allierade. Hans talanger utnyttjades nu av furstbiskop Christian August i Eutin. Ett flertal projekt för ombyggnaden av detta slott liksom för nya trädgårdsanläggningar har bevarats och kan studeras i vårt Nationalmuseum. Dallin upprättade även magnifika generalplaner för trädgårdsanläggningar i Kiel samt för Johannstorf i Mecklenburg. Som arkitekt lär man bäst känna honom i ett förslag till kanslibyggnad vid slottet i Eutin. Fasaderna visar ett formspråk, som tydligt vittnar om Dallins beroende av den tessinska barocken. Men även trädgårdsprojekten kan närmast jämföras med de svenska trädgårdsanläggningarna vid de karolinska slotten sådana Dahlberg avbildat dem efter Tessin, De la Vallées och Matthias Spihlers ritningar. Vid Dallins sida förekommer trädgårdsspecialisten Johann Christian Lewon. Han hade av de i Stockholm bevarade projekten, bl. a. för Kiel och Blomendorf, att döma gjort sig förtrogen med det aktuellaste franska trädgårdsmodet och framstår i det avseendet som en fortsättare av de sista stora svenska barockträdgår-

darnas formgivare, Tessin d.y. och Johan Hårleman. Vem han egentligen var lämnar dokumenten icke klart besked om. Eimer vill göra honom identisk med en av Karl XII:s officerare, som hette Johan Christian Löwen, vilken tog avsked 1711 och som avled i Skåne 1765. Han skulle i så fall efter sitt avsked ha trätt i furstbiskop Christian Augusts tjänst och sedan följt med Adolf Fredrik till Sverige.

Läsaren har rätt att fråga sig, varför så mycket ritningsmaterial från Holstein bevarats i den Tessin—Hårlemanska samlingen i Nationalmuseum. Det kan då erinras om att de personliga och diplomatiska relationerna mellan Sverige och Holstein-Gottorp var livliga under 1700-talets förra hälft. Man höll av allt att döma varandra väl underrättade även om aktualiteter på arkitekturens och trädgårdskonstens områden. I detta sammanhang skymtar också överkammarherre Friedrich Wilhelm Bergholtz, som 1771 överlämnade en rik samling arkitekturritningar till Carl Gustaf Tessin. Häribland befann sig de ryska byggnadsritningar, för vilka Björn Henrik Hallström nyligen redogjort i *Konsthistorisk tidskrift*. Även Ryssland kommer nämligen in i bilden, när det gäller att skaffa sig en uppfattning om förutsättningarna för den Tessin—Hårlemanska samlingens rika bestånd av arkitekturritningar från 1700-talet. Till stor del beror detta på de rysk—holsteinska relationerna. Den nämnde Bergholtz hade vistats länge i St. Petersburg som informator för den ryske tronföljaren.

Eimers sakrika och koncentrerade undersökning — vilken en svensk läsare för den topografiska orienteringens skull måhända lämpligen bör komplettera med studier av Hirschfelds verk *"Herrenhäuser und Schlösser in Schleswig-Holstein"* (München 1959) — är givetvis av stort värde för lokalforskningen. Men den har också stort intresse för den svenska konsthistorien eftersom den tydligt visar ett svenskt inflytande i den karolinska epokens tecken. Tessin d.y:s arkitektinsats gav märkbart eko på andra sidan Östersjön. Man erinrar sig i sammanhanget Josephsons skildring av Eosander i Berlin och Sundahl i Zweibrücken. Eimer framhåller också Cornelis Loos i Stralsund samtidigt som han påpekar en anmärkningsvärd likhet mellan

Maximilian von Welschs utformning av trapphuset i Pommersfelden och Drottningholm.

Eimers undersökning är mycket väldokumenterad, när det gäller aktmaterialet, men ej minst med hänsyn till att han skriver för en tysk publik hade det varit motiverat om han inte i så genomgående utsträckning som nu skett underlåtit att nämna de skrifter, där de svenska förhållanden utretts, vilka utgör förutsättningen för de företeelser han presenterar.

Sten Karling

STURE MÅRTENSON: *Bryggerinäringen i Göteborg*. Tiden från bryggaregillet tillkomst år 1661 intill 1800-talets början. Engl. summary. Diss. (Göteborg). Göteborg 1961. 389 s., 9 diagram. Pris kr 50:—.

Arkivarie Sture Mårtensons gradualavhandling omfattar 6 kapitel jämte sammanfattning, summary, exkurs, bilagor, diagramförteckning, tabeller m. m.: I Göteborgs bryggaregille s. 17—62, II Salubryggningen i Göteborg s. 63—175, III Bryggarna och brännvinsbränningen s. 176—198, IV Bryggeriföretagens struktur s. 199—222, V Bryggerinäringens ekonomiska villkor s. 223—231 och VI Bryggarnas ekonomiska och sociala ställning s. 232—250. Som synes kan kapitlens omfång variera från nära 100 ned till endast 9 sidor.

Mårtenson ger oss en stimulerande men kanske inte genomgående så mycket problemställande skildring av bryggaregillet, av ölproduktion och brännvinsbränning, av bryggerier och bryggare i Göteborg.

Förf. framhåller att bryggarna, bagarna och slaktarna intog en särställning bland hantverkarna. Någon längre lärotid krävdes inte och näringen utövades mångenstädes till husbehov. Steget härifrån till yrkesmässig drift i liten skala var kort, men till verklig stordrift så mycket längre. I den inledande sammanställningen om bryggerinäringens organisationsformer i rikets städer visas att näringen var fastare organiserad, ju större städerna var. De största städerna skulle ha haft bryggaregillen med skrämmässig uppbyggnad utanför vilken yr-

kesbrygning ej var tillåten. I mindre städer var konsumentunderlaget för ringa för omfattande yrkesbrygning och i småstäderna skulle all brygning ha skett i hemmen. Förf. anser att Göteborg väl passar in i detta schema, då staden åtminstone på 1700-talet uppnått sin position som rikets andra stad. Läsaren väntar sig alltså finna att en undersökning av förhållandena i rikets andra stad skall visa en synnerligen fast organisation. Så blir emellertid inte fallet. Däremot betonar förf. att Stockholm skulle vara föga skickat som utgångspunkt för en skildring av hantverkarnas förhållanden i andra städer, något som inte minst skulle gälla bryggarna. Jämförelser mellan förhållandena i Stockholm, Göteborg och en rad andra städer, där bryggarna varit av intresse ur olika aspekter tycker rec. dock skulle varit nog så fängslande för en analys.

Upptakten för kap. I med genomgång av 1661 års gillesartiklar och 1672 års tillägg, varigenom bryggerinäringen i Göteborg inordnades under skråväsendet och produktion och försäljning reglerades, ter sig mycket lockande då förf. ställer frågan om hur verkligheten tedde sig bakom paragraferna. Han anser att effekten av skråbildningen var en kraftig minskning av antalet salubryggare, men säger samtidigt att minskningen också till viss del kan tillskrivas försämrade konjunkture. Just åstundan att genomföra en dylik reducering skulle ha varit en mycket viktig drivkraft bland bryggare och myndigheter för inrättandet av skråämbetet. Genomförande av numerus claususprincipen (begränsa mästarnas antal inom varje ämbete) och bekämpande av olaga yrkesutövning torde väl dock vara något gemensamt för hela skråväsendet. Här ges nu en ingående detaljskildring av förhållandena bland bryggarna i Göteborg. Kännedom erhålles om gilletts inkomster och utgifter: inflationen under förra delen av 1760-talet tvingade gillet höja kvartalspengarna, avgifterna modererades om den inträdande var mästarens eller om han konserverade änkan. De rigorösa bestämmelserna om läroår iaktogs endast när så passade, dvs. speciellt då det gällde att hindra icke önskad nyetablering. Man får veta att magistraten sökte rätta till en del av gilletts mest inkonsekventa beslut särskilt efter 1750, vilket i sin tur ledde till att flera ären-

den överklagades hos kommerskollegium och Kungl. Maj:t, men att detta dock i regel ej medförde någon ändring av de beslut magistraten fattat. Bryggargilletts kontroll mot olaga brygning och ölförsäljning utövades genom egna anställda uppsyningsmän och beslagskarlar. Stadens och statens intressen rörde sig särskilt om ölbeskattningen.

I kap. II erhålles det ej alldeles oväntade resultatet att de göteborgska bryggarna i regel ej hade svårigheter att anskaffa råvarorna malt, humle, vatten och jäst. Utländskt malt erhöles från Svenska Pommern och svenskt från Skåne. Mot 1700-talets slut köpte bryggarna ej längre sitt malt direkt utan via stadens spannmålshandlare. Humle införskaffades från Västergötland, Skåne och Svenska Pommern. Specifikt göteborgskt var däremot svårigheterna med vattenförsörjningen, vilka skapade ett ogynnsamt läge för brygningen i Göteborg. Huvudsaklig vattentäkt ägde nämligen rum i Göta älv, Sävån, Fattighusån och hamnkanalerna.

Under 1700-talets senare del kom brännvinet att betyda en allvarlig konkurrent till ölet; detta var särskilt markant när det gällde stor-kunden örlogsflottan och dess kosthåll. Utvecklingen hade då redan börjat gå från färre och mindre bryggerier till allt större enheter. Ingående beröres här även de olika ölsorternas försäljningspris, som fastställdes av stadens myndigheter i de s. k. månadstaxorna. Det visar sig att magistraten verkligen skaffade sig korrekta uppgifter om malpriserna och tog vederbörlig hänsyn när den bestämde månadstaxorna, även om förf. menar att prisstegringar hos råvarorna hade svårt att slå igenom med tillräcklig snabbhet. Eftersläpning förekom hos försäljningspriset på öl.

Kap. III handlar bl. a. om hur handelsmannen Volrath von Öltken utnyttjar situationen efter 1746 och 1758 års eldsvådor och bygger ett stort bränneri och bryggeri och blir svår konkurrent till bryggargilletts medlemmar. Genom bränningsförbudet 1772 i anledning av rådande missväxt försvann emellertid brännvinet ur bryggaresammanhang och ölproduktionen steg åter. I form av kronobränneriet erhöles bryggarna likväl snart nog en annan allvarlig konkurrent, och just inom örlogsflottan kom sålunda brännvinet att ersätta ölet i kost-

hållet ombord. Tendenserna till stordrift tas upp till särskild behandling i kap. IV. Ännu under 1700-talets senare del var dock den göteborgske salubryggaren en typisk småföretagare, som endast hade ett par anställda. Förteckningar över bryggarnas verkstadsutrustning har medtagits, men betydelsefullare slutsatser hade möjligen kunnat dras ut ur dem än t. ex. följande: Redskapsuppsättningen var likartad i de små och de större bryggerierna. Den huvudsakliga skillnaden var kvantitativ.

I kap. V ställer förf. frågan om det lönade sig att brygga i 1600- och 1700-talets Göteborg och gör ett försök till beräkning av hur stort ekonomiskt utbyte den göteborgske yrkesbryggaren hade av sin näringsutövning. Beräkningen bygges på uppgifter om relationer mellan inköpspris på malt och försäljningspris på öl enligt månadstaxan. Resultatet blir att en genomsnittsbryggare — hur man nu kan få fram en sådan figur — i slutet av 1770-talet skulle ha haft ett överskott av sin rörelse. Detta överskott kunde ungefärligen svara mot en stadsnotaries fasta årslön. Den som drev stadens största bryggeri fick ekonomiskt ut lika mycket som en rådman.

I kap. VI fastslås det ytterligare att bryggarna ekonomiskt hörde hemma bland stadens lägre medelklass, men att en tendens till frigörelse märks vid år 1770. 1800 var således 2 bryggare de högst taxerade hantverkarna i stan, Johan Williamsson och C. A. Leiditz. Förf. talar här om ett begynnande uppbrott från hantverkarleden. En undersökning av i bouppteckningar redovisat bokinnehav avslutar kapitlet med konstaterandet att bryggarna tycks ha haft något fler böcker än hantverkarna i gemen.

Allan Nilson

Renhårig slusk. Red. av EDVARD BULL. Norsk folkemuseums serie Arbeidsfolk forteller. Tiden Norsk Forlag, Oslo 1961. 302 s.

Samhällets omvandling i industrialiserad riktning har medfört att den kulturhistoriska forskningen måst vidga ramen utöver det gamla ståndssamhällets indelning. Under ledning

av Edvard Bull har det vid Norsk Folkemuseum skapats en särskild Avdelning för arbetarminner. Av det källmaterial som insamlats vid denna avdelning har Bull publicerat två volymer med minnen från pappers-, resp. sågverksindustrin. Dessutom har Ingrid Semmingsen utgivit en volym Husmansminner. I ett specialarbete har Bull dessutom behandlat arbetarminnenas dokumentära värde m. m. (jfr rec. i Rtg 1958).

Den senaste volymen i serien behandlar de norska järnvägsanläggningsarbetarna. Ordet rallare är ursprungligen svenskt och har bland norska arbetare främst varit i bruk i samband med de svenska rallarna, som verkat i Norge. Dessutom har ordet i Norge en litterär klang genom att arbetardiktaren Kristofer Uppdal genomgående begagnat detta ord i sina rallarromaner. Bibliotekarien Hanna Lund har likaledes använt ordet i sin utgåva Rallarviser. Bull anknyter genom sin boktitel till ordet *slusk*, som de norska rallarna själva kallade sig, ehuru ordet från början säkerligen även här haft den nedsättande betydelse det alltjämt har i svenskt språkbruk. Det svenska tal-språksordet statare har genomgått en likartad värdeförhöjning, delvis just med litterärt stöd för yrkesmedvetenheten.

Bulls publiceringar av de norska arbetarminnena avviker från de svenska motsvarigheterna icke bara genom att man i Norge kostat på större omfång och typografisk kvalitet. Stoffet har även grupperats på annat sätt. Medan de svenska rallarminnena återgav ett antal rallarliv från vaggan och till nedskrivandets stund, har den norska utgåvan spjälkat upp de enskilda uppteckningarna och grupperat skildringarna efter olika ämnen. Detta medför den fördelen, att man under varje sakrubrik lättare hittar de olika vittnesbörden, som kompletterat eller emotsagt varandra. Då utgivaren tydligen varit medveten om att man därigenom förlorat något av självbiografiens episka livslinje har han låtit volymen inledas av ett mindre antal fullständiga biografier. Kommentarer till de enskilda bidragen har i den norska utgåvan gjorts med stor sakkunskap.

De norska rallarna har haft mycket gemensamt med gruvarbetarna, något som icke var fallet i Sverige. Detta kan ha sin förklaring

i att järnvägsbygge i Norge i så hög grad var stenarbete och sprängning, vilket gjorde gruvarbetarna särskilt ägnade att växla mellan de olika facken. Terrängförhållandena i Sverige har bjudit på helt andra problem. Bull har kunnat påvisa, hur rallarna rekryterades från alla skikt av landsbygdens befolkning. Stadsborna synes främst ha sugits upp av den samtidigt framväxande industrien. En mycket stor del av rallarna mobiliserades i de trakter, där järnvägarna drogs fram. Eljest synes i första hand det industriellt tidigast engagerade Östlandet varit rekryteringsområde. I större utsträckning än som kanske är allmänt känt har svenska rallare tagit arbete i Norge. Sammanlagt torde det under järnvägsbyggnadsperioden ha rört sig om några tiotusental svenska arbetare.

Skildringarna belyser värtaligt rallarnas rörliga liv, arbetets organisation m. m. Av särskilt värde är att man till skillnad från oss i Sverige lyckats få skildringar av några kockor. Detta kan delvis sammanhånga med att Bull icke enbart varit hänvisad att samla stoffet med den passiva metoden att utsända frågelistor utan att han förfogat över resurser för den aktiva metoden med intervjuer, till största delen utförda av Alf Mostue. Därigenom har man kunnat erhålla stoff av personer, vilkas allmänna läggning utesluter att de själva skulle kunnat gripa till pennan.

De svenska rallarminnena insamlades under 1940-talet, de norska under 50-talet. Jämför man sagesmännens ålder i de bägge länderna, framgår det tydligt, att den föga äldre svenska undersökningen nådde ett äldre tidsskikt med ett stort antal sagesmän födda på 1860-talet och flertalet på 1870-talet. De norska sagesmännen är merendels födda på 1880-talet eller senare. Detta förhållande understryker tydligt, hur varje försening i en insamling av muntliga traditioner el. dyl. helt naturligt måste nå ett senare tidsskikt.

Rallarna utgör i hög grad en yrkesgrupp som endast existerat under ett begränsat historiskt skede, nämligen järnvägsbyggnadsepoken från 1800-talets mitt till 1900-talets början. Innan de sista rallarna gått ur tiden, har de fått uppleva, att ett antal järnvägslinjer varje år nedläggs. År 1962 är två svenska landskap, Öland och Gotland, helt utan järn-

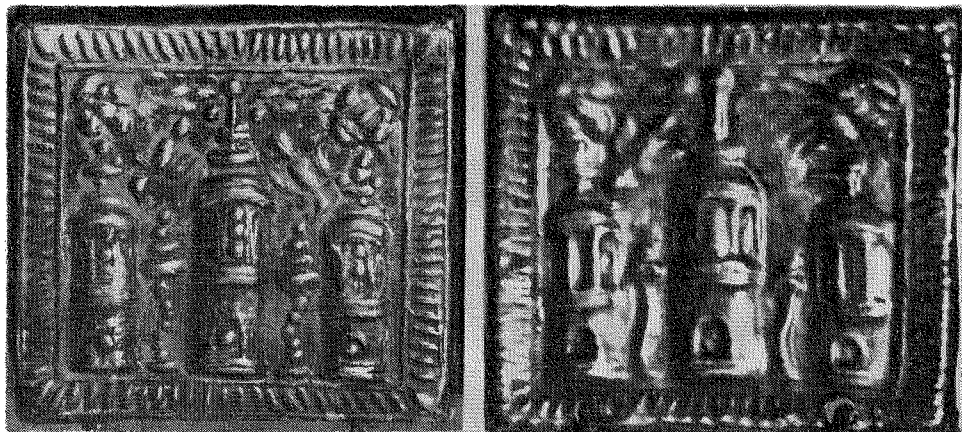
vägstrafik. För den jämförande forskningen rörande industrialismens genombrott utgör Edvard Bulls gedigna arbete ett ytterst värdefullt tillskott. Man skulle önska liknande verk även från andra länder.

Mats Rehnberg.

PHEBE FJELLSTRÖM: *Lapskt silver*. Studier över en föremålsgrupp och dess ställning inom lapskt kulturliv. 1. Textdel. 2. Föremålskatalog. Diss. (Uppsala). Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala. Skrifter ser. C:3. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1962. 326 s., ill. + 62 s. jämte 74 s. pl. Pris kr 90:—.

Phebe Fjällströms doktorsavhandling är på en gång den första materialpublikationen om lapskt silver och den första större undersökningen om silver i folkligt bruk på svenskt område. Den har sett i vidare sammanhang över huvud taget inte mer än två och även för detta verk betydelsefulla föregångare: R. Berge, *Norskt bondesyv* (1925) och H. Stierling, *Der Silberschmuck der Nordseeküste* (1935). Avhandlingen är uppdelad på sex kapitel, inbördes högst skiftande i art och omfattning. Efter en inledande presentation av avhandlingens uppläggning kommer bokens huvudkapitel om de olika föremålstyperna: dräktprydnader, dryckeskärl och skedar. Här efter följer tre korta kapitel, främst av orienterande karaktär: Tenn och mässing som smyckande och magiskt verksam metall hos lapparna, Det lapska silvret i festlivet och Silvret som värdemätare och kapitalplacering. Det stora och tungt vägande slutkapitlet handlar om Den ekonomisk-historiska bakgrunden till silvrets förekomst hos lapparna. Här behandlas lappmarkshandeln under olika tider, dess förutsättningar, vägar och lokalisering.

Kap. 2 — denna rec. skall främst handla om dess framställning av dräktsilvret — kompletteras av en särskild föremålskatalog. De principer efter vilka urvalet till denna har skett äro dock alltför knapphändigt deklarerade. Och svärförståligt är varför förf. an-

1 och 2. Beslag av silver från sannolikt lapska bälten, Kulturhistoriska museet, Lund.

sett sig böra ge detta urval ett slags statistiskt sken genom att räkna antalet medtagna föremål samt addera och kartlägga dessa siffror för de olika lappmarkerna. Som ex. kan nämnas att för de lapska silverkragarna anför förf. siffran 29, men enbart Nordiska museet har omkring 25 sådana, av vilka förf. blott medräknat 10. I Kulturhistoriska museet i Lund finnes 8 silverbälten, som med all sannolikhet äro av lapsk härkomst, av dessa äro endast två medtagna. För förf:s avsikter hade det varit riktigare, att i görligaste mån fullständigt förteckna materialet i museer och arkiv (jämte de båda stora privatsamlingar som medtagits) men ev. spara på bilderna — en doktorsavhandling behöver icke också vara en materialpublikation.

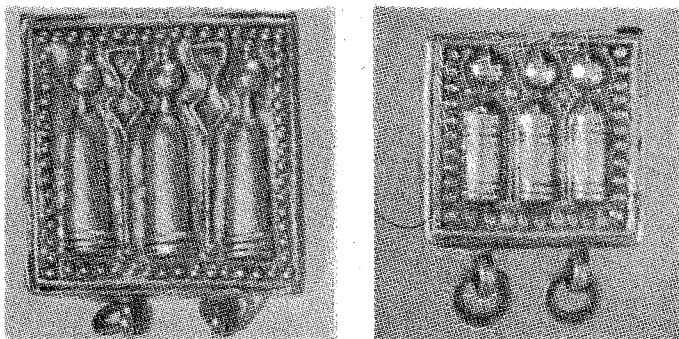
För att få översikt har förf. gjort en typologisk uppdelning av de lapska silversmyckena. Hon har delat upp de olika föremålsgrupperna i några få samhöriga typer och har härvid haft sinne för väsentligheter och förmått att se bort från detaljer och mindre variationer. Det är önskvärdt att den tidigare växlande terminologien stabiliserar sig: *spännen* ha hakar och hyskor, *maljor* ha ursprungligen använts för snörning, *söljor* äro försedda med en torn. När den ursprungliga funktionen gått förlorad får man *prydnadsspännen*, resp. *prydnadsmaljor*. Förf. har också följt denna terminologi, dock med ett par undantag. Hon upptar efter Berge den onödiga benämningen

"maljespänne" och inräknat det spänne hon kallar "dubbelåtta" bland maljorna. Definitionen för *sölja* kan tillämpas också på bältesöljorna. I detta sammanhang skall en erinran göras mot förf:s benämning "larvornament" på de runda bältebeslagens ornering, repstav hade låtit mera välbekant.

Förf:s typindelning täcker i stort sett materialet, vad som blir över är bl. a. vissa mera sällan förekommande maljtyper, som inte kunna härledas ur maljorna med blad- eller blomornamentik. Det kunde också varit anledning att ägna ett särskilt avsnitt åt sådana för samtliga föremålsgrupper gemensamma tillbehör som hängena. Nu saknas en särskild behandling såväl av de enkla romboid- och ringhängena, som av det s. k. Ave Maria-monogrammet, som varit föremål för diskussion både av Nils Ludvig Rasmusson i *Fornvännen* 1942 och av Barbro Åstrand i *Kulturen* 1961.

Mest framträdande i det lapska dräktsilvret är silverkragen, om vilken förf. avser att senare återkomma. Vad som i avhandlingen nu står kvar från den påbörjade bearbetningen verkar dock högst förvirrande genom att såväl den danska Moeslundskolten (från 1300-talet), som den primitiva lapska björnskinnskragen drages in i diskussionen. Därtill menar förf. (uttalat i en bildtext), att den bekanta Viklaomadonnan bär en om den lapska kvinnans silverkrage erinrande halskrageprydnad. Men vad förf. här tror vara ett löst

3 och 4. Beslag av silver från lapska bälten, tillverkade i Haparanda 1899, resp. i Luleå 1842. (Fjellström fig. 85 och 88).

dräkttillbehör (helt stridande för övrigt mot 1100-talets dräkttyp) är istället en bård som avslutar det yttre plagget, innanför vilket sticker upp ett undre plagg med sina flikar. På en norsk Mariabild i boken (fig. 80) kan man tydligt se, att det här gäller en bård som följer plaggets veckbildning liksom också på en hos Enlart återgiven samtida bild.¹ Viklaumadonnans bård återfinnes för övrigt också kring hennes vida ärmar.

Närmast till hands syns det i stället vara att jämföra den lapska silverkragen med det norska "bringestycket", som Berge med ett rikt bildmaterial omtalar från många olika håll i Norge. Bringestycket visar i sin tillskärning starka variationer och förändringar och av dessa kan lappkragen vara en. Den torde med impulser från norsk folkdräkt helt enkelt ha kommit till när behov förelegat, dvs. när man fick resurser att skaffa så mycket dräktsilver att det inte kunde bäras upp på annat sätt. Den bör då tillhöra medeltidens slut.

Ett för norskt och lapskt dräktsilver sär eget och oförklarad ornamentmotiv är de tre tornen på silverbältenas fyrkantiga beslag, fig. 4. Förf. framlägger flera i och för sig möjliga förslag om vad det ursprungliga upphovet kan vara: kyrkligt sigill, pilgrimsmärke och Bergens stadsvapen. Även avbildas ett tiggarmärke från Köpenhamn dat. 1664. Men värd en närmare analys är också det norska silverbälte förf. avbildar (fig. 86 b) och om vilket hon säger, att det återger en ursprung-

ligare form av tretornsbältet. Ett exakt liknande bälte, som måste ha utgått från samma verkstad, finnes på Kulturhistoriska museet i Lund och är med all sannolikhet av lapskt ursprung, ett liknande beslag avbildar förf. själv från Dorotea. En detalj från Kulturens silverbälte återges här å fig. 1. Mellan de tre tornen synas två stiliserade träd, från en himmel med moln nedflyga två fåglar, i hörnen upptill synas två gubbhuvud. Det ena kan med sina strålar tolkas som solen, det andra kanske symboliserar månen. Denna bild leder inte tankarna till ett sigill el. dyl. utan snarare till ett 1600-tals stick. På ett för förf. okänt bältesbeslag, fig. 2, kan man följa den begynnande stiliseringen, som på beslaget fig. 3 är helt genomförd och där man i figuren mellan tornen vill se en ytterligare ombildning av träden. Detta bälte är så sent som från 1899, även varje relativ kronologi kan omkullkastas i lappsilvret genom att äldre pjäser lämnats till guldsmederna för direkt kopiering.

Tretornsbeslaget har sålunda såväl i mera naturalistisk som i stilerad form funnits såväl hos norsk allmoge som hos samerna. Det vackra norska spänne med S:t Olof och trollet, som förf. avbildar (fig. 67 b) finnes också på en praktfull lapsk silverkrage i Nordiska museet som märkligt nog ej omnämnes, den är i färg avbildad redan i Studios Peasant art of Sweden. Det är därför en för snäv begränsning, såsom förf. också medgav vid disputationen, när i inledningen deklarerar, att med avhandlingens "lapskt silver" avses "ett föremålsbestånd som i samtliga fall tillverkats

¹ C. Enlart: Le costume (Manel d'archéologie française, 3), Paris 1916, s. 34 ff.

av städernas guldsmeder för lappars räkning och på deras beställning". I själva verket behandlar avhandlingen allt silver som varit i bruk hos lapparna. Och på initialstadiet var det ingen skillnad mellan de produkter de norska guldsmederna levererade för sin skiftande kundkrets. Detta är vad förf. också själv har sagt ifråga om silverskedarna: "Under 1500-talet torde väl kravet på att erhålla en viss bestämd skedform inte ha varit så starkt uttalat inom samisk kulturkrets. Sannolikt nöjde man sig ursprungligen med en silversked av gängse förekommande typ blott den var ett stämplat guldsmedsarbete och motsvarade en vikt av tre eller två lod". Om ett speciellt "lapskt silver" kan man sålunda ej tala förrän vid olika tillfällen en retardering inträffat, dvs. när städernas guldsmeder tagit upp nya stilar, typer och tekniker, men lapparna begärde traditionsbundna produkter (som därför inte behövde vara oförändrade!). Så har det gått med den kulformade filigransornerade hängknappen från 1300-talet, som tydligen redan vid nyare tidens början kommit ur bruk hos norsk allmog, men ännu sent tillverkats för norska och svenska lappar. Förf:s sammanfattning har allmängiltighet: "Här har vi ett flagrant exempel på den utomordentligt starka stilkonservatism, som råder inom den lapska kulturkretsen, en konservatism, som tvingar hantverkare ur en annan etnisk grupp att åter och åter tillverka kopior åt lapparna av smyckeformer, som för länge sedan kommit ur bruk inom den kulturkrets där de höra hemma".

I samband med påvisandet av en speciell lapsk kundkrets kommer förf. också in på frågan om "samernas konstkyne", där man dock velat ha en mer ingående analys. En viss motsägelse synes också föreligga, när det både talas om en "lapsk stilrenässans" vid nyare tidens början (s. 184) och "en inom den samiska kulturkretsen under 1700-talets första hälft allt mer växande form- och stilkänsla för silvermaterialet" (s. 169). Miljöbetydelsen får inte heller överdrivas. Förf. anser, att den lapska kåsans två platta handtag skulle bero på att kåsan med brännvin vandrade runt i dryckeslaget, då de platta handtagen voro bekvämare att hålla i. Detta kan ha underlättat eller rentav föranlett accepterandet, men skå-

lar med dylika handtag äro, oberoende av lapsk kundkrets, en guldsmedstradition från 1600-talets början.

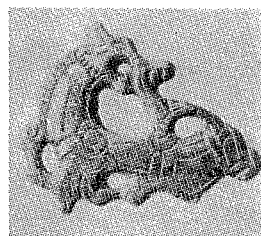
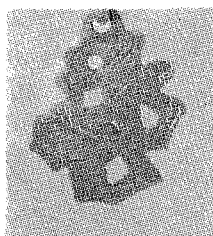
Vagt känt genom en enstaka sägenuppteckning, men till existensen dokumenterat i det äldre arkivmaterialet är det lapska "sälpå"-smycket. Dess utseende är obekant, men det måste ha varit en plåt av något slag, som bars framför bröstet. Förf. återger en teckning från 1726, som föreställer en lapsk brud med ett stort runt hängsmycke. Förf:s tveksamhet huruvida detta är ett "sälpå" är onödig, hon avbildar i annat sammanhang (s. 215) en frisisk kvinnodräkt från 1500-talet, som ger beviset. "Sälpå" är de frisiska kvinnornas "spann", den stora bröstbuckla som de äldre avbildningarna ofta återge.²

Denna märkliga överensstämmelse exemplifierar ytterligare det lapska dräktsilvrets nordvästeuropeiska sammanhang. I Lapskt silver avbildas ett runt spänne med en ängel som mittfigur (ej Jungfru Maria med corona som förf. uppger, s. 82, 91). Samma spänne finns i norskt och skånskt dräktsilver. Detta sammanhang — som förf. visat också omfattar Island — liksom Lübecks och Hansans roll härvidlag har tidigare observerats, men det framträder mer nyanserat och till sina orsaker vida mer klarlagt efter denna avhandling. I rec:s egen uppsats härom i *Rig* 1947 har såsom Phebe Fjellström påpekat klichéerna till ett skånskt och lapskt spänne blivit ombytta, *efter* hennes avhandling bör i varje fall en sådan förväxling vara omöjlig. Trots likheter finnas också skillnader, det lapska silvret är tyngre och gedignare, dess karaktär av silvervärde och kapitalplacering framträder starkare. Det hänge med m-monogram som finns i det ovan omtalade lapska spännet saknas också helt i det skånska dräktsilvret.

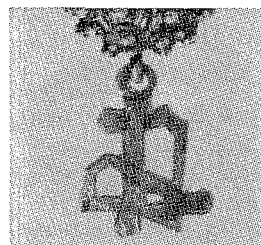
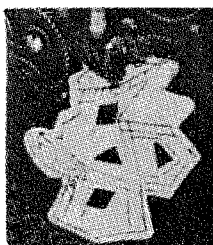
De svenska lapparna skaffade länge sitt silver i Norge. Var och varför gjorde de detta? Varför konkurrerade icke svenska guldsmeder med Bergens om denna förmögna kundkrets? I klarläggandet av de gamla och vidsträckt handelsförbindelser det här gäller har avhandlingen stora förtjänster. Förf:s som stickprov gjorda genomgång av lapska arkivalier från 1550-talet bidrager till att ge

² Stierling, a. a. 1, s. 12.

5. Hänge från lapsk silverknapp, Nordnorge.
(Fjellström fig. 9 a.)

6. Silversmycke, jordfynd från Hjortsberga, Blekinge. Daterat till 1100-talet. (Fjellström fig. 9 b.)

7. Hänge från lapsk silverknapp. (Fjellström fig. 8,
jfr pl. 2: 17, 23, 24.)

8. Hänge från lapsk silverknapp, Arjeplog. Tillverkad i Bergen 1796. (Fjellström fig. 10, jfr pl. 2:1, 18.)

en konkret bild av lapparnas äldre näringsliv och det varusortiment som omsattes inom lapskt område. Härvid skymtar också en renävel med tamhjordar som den källa, som kan ha gett lapparna en högkonjunktur redan vid 1400-talets slut, alltså tidigare än i Skåne. Detta skulle kunna förklara det mer oblandade gotiska inslaget i det lapska silverbeståndet. Vid den isfria nordnorska kusten kunde köpenskap och varuutbyte äga rum både vinter- och sommartid och förf. har kartlagt de olika marknadsplatserna inom lapskt intresseområde. Hon visar också hur handel och skatteindrivning voro annorlunda organiserade på norskt än på svenskt område. De svenska birkarlarna hade icke samma intresse som de norska köpmännen att till lapparna försälja de eftertraktade silverföremålen. Men omkring 1600 sker en handelspolitisk förändring. Den svenska kronan börjar aktivt intressera sig för lappmarkshandeln och från och med då finnas förutsättningar för en avsiktlig svensk silverproduktion för lapsk marknad. Av traditionens makt förblev avsättningen dock länge högst blygsam.

Det viktigaste av Phebe Fjellströms resultat ifråga om lappsilvrets kronologi är hennes påvisande av att det har traditioner, som äro vida äldre än de hanseatiska. Hon har gjort detaljerade jämförelser med förhistoriska och medeltida skattefynd och hennes

resultat synes övertygande: det lapska silveret har även "sammanhang med de stilströmningar som från Väst-Europa och de brittiska öarna nådde den västnordiska kulturkretsen under tidig medeltid". Det spänne som förf. kallar "dubbelåtta" visar ett påtagligt iriskt-anglosaxiskt inflytande. Förf. sammanställer det med ett 1100-tals spänne från Hjortsberga i Blekinge, där man tydligt ser, att ornamentets ursprung är två hopslingrade djur. Förutsättningarna för en engelsk import under äldre medeltid har förf. berört i slutkapitlet om den ekonomisk-historiska bakgrunden. Livliga norsk-engelska handelsförbindelser sträckte sig fram till 1300-talets första årtionden, då det tyska inflytandet började (anvisning på modernare litt. härom än den förf. använt finner man i de tryckta kongressförhandlingarna från det nordiska historikermötet i Århus 1957, som hade som huvudtema Norden och Hansan).

Utan att det rubbar huvudresultatet anser rec. att förf. i ett fall misstagit sig i sina stilhistoriska jämförelser, nämligen när hon anser att vikingatidsmycket fig. 6 skulle kvarleva i det lapska hängets fig. 5. Vad som här förefaller som likhet måste bero på en ren tillfällighet. Barbro Åstrand har tidigare (i *Kulturen* 1961) tolkat denna typ av lapska hängen som ett gotiskt dubbelmonogram (b och r, Beata regina?), fig. 8. Det kan icke

vara någon tvekan om att icke fig. 5 och 7 äro degenererade former av fig. 8, även om det skall erkännas att det icke heller lyckats rec. att återfinna monogrammet på annat håll. Att det ibland är försett med en krona (silverkrage från Arvidsjaur, Nord. mus. inv. nr 90783) bevisar inte men styrker i varje fall ytterligare, att det är ett Maria-monogram.

I sin energiska strävan att följa det lapska silvrets traditioner bakåt i tiden har Phebe Fjellström också tvingats att ta ställning till de s.k. lapska offerplatsfynden från järnålder och medeltid, som senast behandlats av Inga Serning. Fjellström har mer metodiskt än tidigare forskare angripit denna fråga. Hon framhåller sålunda, att det är en stor principiell skillnad mellan de från sen tid kända typiska lapska offerplatserna och de äldre och att det likaså är en förbryllande olikhet mellan det lapska smyckematerialet i föreliggande avhandling och det som publicerats av Serning, en skillnad som inte bara gäller formerna utan också smyckenas funktion. Ingen av de sentida smycketyperna finns i offerfynden, lika litet som där förekommande fibulor och spännbucklor skulle kunna användas för den lapska kolten. Kritiken verkar övertygande, även om, såsom Inga Serning framhöll som extra opponent på disputationen, frågan står kvar, varför dessa föremål förts till lappmarkerna om de där saknade användning. Själv menar Fjellström, att de kunna ha nedlagts av kvänerna och förutsättningarna för denna lösning har hon antytt i avslutningskapitlets avsnitt om lappmarkshandeln under yngre järnåldern, där också Ottars reseberättelse och Egil Skallagrimsöns saga drages in i diskussionen.

Det sistnämnda visar ytterligare mångsidigheten i Phebe Fjellströms avhandling. Det är en vidlyftig och kringsynt undersökning, som trots de detaljanmärkningar som kunna göras ger ett starkt helhetsintryck av en energisk och uppslagsrik forskning. Betydelsefull framstår här också föreningen av etnologisk och historisk vetenskap.

Sigfrid Svensson.

PEHR LOVÉN: *Om Göinge*. Akademisk avhandling under presidium av Sven (Lager)Bring framlagd för den filosofiska fakulteten vid Lunds universitet den 17 april 1745. Översatt från latinets med inledning av Martin P:n Nilsson. Särtryck ur Västra Göinge hembygdsförenings årskrift, IX, 1961. 88 s. ill.

När Christian Molbech i Breve fra Sverige redovisar intrycken från sin resa 1814, gör han bl.a. några reflexioner över det svenska disputationsväsendet (1 s. 35). I Danmark hade denna form av lärda övningar redan ett halvt sekel tidigare upphört, men i Sverige fabricerades årligen en mängd dissertationer vid universiteten. Hade Molbech inte mycket till övers för dessa lärdomsprov i gemen, fäste han dock sina landsmäns uppmärksamhet på att man i Sverige sedan mer än ett århundrade tillbaka hade disputerat på topografisk-historiska avhandlingar över härad, socknar och städer och att denna typ av dissertationer ofta var utarbetade med långt större flit och omsorg än andra: "Herved er Sverrige, som heller ei er fattigt paa topographiske Skrifter i Modersmaalet, forsynet med et Forraad af historiske og geographiske Oplysninger, som Patriotismen burde vurdere høiere, end det skeer; men som desværre, ligesom alle Disputationer, snart blive til Seldenheder, der kun maa søges i Bibliothekerne". Att Molbech nedskrev dessa rader i Lund var ingen tillfällighet. Här hade han blivit påmind om den långa rad av historisk-topografiska dissertationer, som ventilerats, främst under den frejdade historikern Sven Lagerbrings presidium. Att dylika avhandlingar likväl, som Molbech framhåller, snart glömdes, sammanhänger säkerligen i icke ringa grad med att de — till skillnad från de ekonomisk-topografiska — skrevs på latin.

I Sverige — i motsats till Finland — uppbärs intresset för den lokalhistoriska forskningen numera icke i så hög grad som önskvärt vore av universiteten utan av hembygdsrörelsen. Det är därför icke förvånansvärt, att initiativet till översättningar av de skånska häradbeskrivningar, som tillkom som akademiska specimina under loppet av 1700-talet, väckts

inom hembygdsföreningarna. Inom den senaste femårsperioden har sålunda fyra skånska hembygdsföreningar ombesörjt översättningar av dylika beskrivningar över Bara, Skytts, Ö. och V. Göinge samt Luggude härader (jfr min artikel "Skånsk hembygdsforskning på 1700-talet". Skånes hembygdsförbunds årsbok 1961).

Sitt största värde har de historisk-topografiska avhandlingarna uppenbarligen som källor, då däri återgivna dokument eller inskriptioner senare förstörts. Däremot svarar naturligtvis ej de ansatser till historieforskning, som stundom finnes, emot moderna kritiska anspråk. Ur historiografisk synpunkt har de emellertid sitt givna intresse. Detta gäller inte minst den första avhandlingen i Lagerbring-sviten, författad och försvarad av Loshultsynglingen Pehr Lovén 1745. I likhet med senare Lagerbring-avhandlingar sönderfaller den i en allmän och en speciell del, i vilken senare socknarna genomgås en efter en med vad de har att erbjuda ifråga om inskriptioner i kyrkorna och data om herremän och präster. För folklivsforskningen har den allmänna delen störst intresse. Det är även uppenbart, att det är här som Lagerbring själv satt sin prägel på avhandlingen. Som Martin P:n Nilsson påpekar i inledningen till sin översättning, framträder tydligt arvet från 1600-talets göticism. Liksom ofta annars är det vissa ordlikheter — i detta fallet mellan geter/goter/göter/göingar — som bildar underlaget för de äventyrliga bevisen.

Forskningen rörande folkens ursprung, vandringar och förbindelser kunde ej slå sig till ro med enbart skriftliga källor utan sökte nya bevis, varhelst de stod till buds. Av Lovén nyttiggjordes därför sådana för 1700-talets lärde eljest onyttiga ting som festseder, folkstro och dialektala uttryck. I dessa anade han vad en senare tid skulle kalla relikter och survivals, och detta ledde honom till att uppteckna och beskriva det levande förflutna. I ingressen till skildringen av göingarnas bröllopsseder heter det: "I denna sak tjäna oss inga andra urkunder än våra dagars bruk; det är tydligt, att de bibehållit mycket från gamla tider." Martin P:n Nilsson kunde själv en gång, då han skrev "Årets folkliga fester", t. ex. i skildringen av julsederna återropa Lo-

véns avhandling. Den, som sysslar med folkstro, har än mera att hämta därav. Mindre däremot den, som studerar näringslivet. Blott i förbigående skymtar de göingska smederna och salpetersjudarna.

Hade Lovén som "antikvarius" i Göinge föregångare i Herman Chytraeus, vars anteckningar senare utgavs av Lagerbring, och i de präster, som pliktskyldigast besvarade antikvitetsrannsakarnas frågor på 1600-talet, är han själv den förste, som framhåller Göingebygdens etniska särprägel i förhållande till det övriga Skåne. Den betonades inom kort ännu tydligare i värmlandsprosten L. Tranaeus intressanta jämförelser mellan folket i Jösse härad och i Göinge med avseende på språk, seder, klädedräkt och sinnelag. (E. Fernow, *Beskrifning öfwer Wärmeland 1*, 1773 s. 130 f.). I Lovéns arbete finner man även, hur verkliga eller förmenta likheter — speciellt ifråga om provinsialismerna — kommer författaren att göra jämförelser mellan göingskt och kontinentalt. Lovéns dissertation pekar i all blygsamhet framåt mot Martin P:n Nilssons egen insats som folklivsforskare, i vilken jämförelserna mellan Norden och kontinenten spelar en så betydelsefull roll. Hos både auctor och translator är den gemensamma hembygden den fasta utgångspunkten, ehuru Nilsson icke kan skänka Göinge den ärorika roll av officina gentium som författaren av "De Gothungia".

Nils-Arvid Bringéus

KNUT WEIBUST: *The crew as a social system*. Norsk sjöfartsmuseum. Skrift nr 40. Oslo 1958. 66 s. ill.

Knut Weibust är norrman men har fått sin etnologiska utbildning i Sverige som elev till Sigurd Erixon. Redan 1949—51 utförde Weibust ett omfattande uppteckningsarbete hos portugisiska fiskare och ett resultat från dessa fältstudier har han framlagt i *Landskap, redskap, manskap* (Liv och folkkultur V, 1952), en ypperlig uppsats som mer än teoretiska och diffusa programdeklarationer åskådliggör tillämpningen av funktionella miljöstudier, samtidigt som förf. också visat betydelsen av att

klargöra hur det historiska händelseförloppet gestaltar sig. Den som tagit del av denna konkreta punktundersökning känner kanske en viss missträkning efter läsningen av föreliggande starkt systematiserande arbete, men bör då erinra sig, att detta senare endast avser att skissera upp ett arbetsschema för den forskningsuppgift om skeppsbesättningen eller båtlaget rubriken anger. Den starkt koncentrerade framställningen är också uppdelad under ett 100-tal rubriker och underrubriker. Förf. har härvid valt att följa ett relativt standardiserat schema i avsikt att den empiriska forskning detta avses att leda fram till också skall kunna jämföras med resultat från andra områden än det maritima. Han använder därför också i sin rubricering det allmänna sociologiska språkbruket, i regel så starkt anglosaxiskt, att man endast på stavningen möjligen kan se om det ingår i en engelsk eller inhemsk text. Men bakom de formella termerna aktion och interaktion, roll, status, konjunktiva och disjunktiva processer, normer, social kontroll och socialisation möter sådana konkreta ting som formerna för att inom besättningen och laget åstadkomma samarbete, arbetsuppgifternas fördelning efter kön och ålder, sätten för att under arbete kommunicera med varandra, lagdeltagarnas rent personliga kontakt, arbetsinkomsternas fördelning inom laget och förhållandet mellan arbets- och kapitalinsats, sättet att utmärka enskild egendom, formerna för inbördes hjälp, befäls- och rangförhållanden, den personliga duglighetens betydelse i förhållande till "börd och pengar", sammanhållningens fasthet inom laget och dess grunder och så till sist hur den enskilde uppfostras och tvingas att bli en god

lagmedlem. Vissa andra ting såsom magi och folketro synes endast i begränsad utsträckning falla inom det uppsatta temat.

Sitt material hämtar Weibust från sydnorskt och portugisiskt fiske och sjöfart med huvudvikten dock lagd på fiskelagen. Överensstämmelsen mellan de båda såväl geografiskt som i fråga om fiskets art ganska olika områden är påtaglig. Vissa portugisiska fiskelag äro dock vida större än de sydnorska, här erbjuda de större notlagen på Vestlandet en bättre överensstämmelse; med diagram ger förf. exempel på åldersgruppering, inkomstfördelning och släktskapsband. De olika slagen av fiske äro säsongbetonade, men både i Norge och Portugal tar ofta samma fiskelag helt eller i grupper del i olika fisken. Om portugisiska fiskare under mellansäsongerna måste ta arbete på annan ort följas de i regel åt till samma arbetsplats.

"The crew" är avsett som ett klassifikatoriskt arbete, men som erfaren fältarbetare vet Weibust också värdelösheten av att driva en teoretisk klassificering för långt, han talar också om att kunna närma sig problemet genom beskrivningar ur distinkta aspekter. Inte minst genom denna förf:s praktiska inställning är Weibusts bok av grundläggande betydelse för utarbetandet av frågelistor i ämnet och fortsatt insamlingsarbete men givetvis också för den vetenskapliga bearbetningen. Dennes dilemma när det gäller material av detta slag är dock att nå längre än till omsorgsfulla beskrivningar och konstaterandet av skäligen självklara funktionella sammanhang. Här få också tids- och rumperspektiven träda till.

Sigfrid Svensson.

KORTA BOKNOTISER

GÜNTHER SCHIEDLAUSKY: *Tee, Kaffee, Schokolade, ihr Eintritt in die Europäische Gesellschaft*. Prestel Verlag, München 1961. Bibliothek des Germanischen National-Museums Nürnberg zur Deutschen Kunst- und Kulturgeschichte, herausgeben von Ludwig Grote, Bd 17. — 48 s., ill., 4 pl. i färg, 54 bilder på planschpapper. Pris kr 12:50.

"Unsere drei warmen Lust-Getränke" behärska våra dagars Europa med en popularitet som sträcker sig över alla samhällsgränser. För tre århundraden sedan voro de okända. Deras invandring från exotiska riken i skilda världsdelar har skett under ständiga strider och heta meningsbrytningar men med det resultatet att de nu närmast äro var mans självklara levnadsbehov.

På umgängessederna verkade de importerade dryckerna en uppmjukning av barockens stela världighet så genomgripande att den utan överdrift kan karakteriseras som en revolution. Och man åberopar Mirabeaus åsikt att de varma dryckerna som stimulansmedel ersatt alkoholen i så stor utsträckning att kaffe och te motverkat dryckenskapslasten effektivare än både moralisterna, vetenskapen och upplysningen.

Kaffehusens umgänge tvärs över de sociala gränserna har spelat en betydande roll i både politikens, litteraturens och konstens historia som mötesplatsen för män i tongivande ställning. Under sin skiftande utveckling i olika länder ha de emellertid bl. a. givit upphovet till både konditorierna och hela det offentliga restaurangväsendet. Men med mätandet av de materiella njutningsbehoven försköts tyngdpunkten bort från de stimulerande dryckernas inspirerande roll i kaféumgänget. På visst sätt flyttades umgänget kring kaffet in i hemmens kretsar i form av de kvinnliga kafferepen.

På husgerådets fält ha de nya dryckerna medfört en förnyelse och omgestaltning av icke ringare omfattning. Om man till en början övertog former och attiralj tillsammans med själva drycken från

dennas hemland, övergick man snart till europeiska särformer och nyskapelser efter varjehanda tillrednings- och serveringsvanor. Från Holland skickades redan tidigt på 1600-talet till Kina vid porslinsbeställningarna ritningar och t. o. m. svarvade trämodeller, vilka för kontroll fordrades åter med leveranserna.

I förhållande till volymen är häftet rikt späckat med innehåll. Texten ger notiser och synpunkter i kompakt koncentrat och därtill en litteraturlista. Bildmaterialet är flödande både med sällskapsbilder och föremålsinventarium, höggradigt upplysande för sitt specialområde.

S. W—n.

PAUL GEIGER † OCH RICHARD WEISS: *Atlas der schweizerischen Volkskunde I:6*. Utg. i samarbete med Walter Fischer och Elsbeth Liebl. Eugen Reutsch Verlag, Basel 1961. Kommentar s. 433—535, kartor I: 79—94.

De förut utgivna delarna av det stora schweiziska atlasarbetet ha anmälts i Rig 1960. De kartor som nu jämte utförlig källkritisk kommentar utkommit ha som gemensamt tema boskapsskötselns och jordbrukets personalbestånd. Minst aktuella för svenska jämförelser äro kartorna över storlek, arbetsfördelning, benämningar och hemort i fråga om fåbodarnas personal, eftersom fåbodarbetet i Schweiz till stor del till skillnad från i Sverige överlämnats till yrkesfolk. Övriga kartor gälla däremot problem som i hög grad ha aktualitet även inom svensk folklivsforskning: arbetsfördelningen mellan män och kvinnor, in- och utländska arbetsvandringar i samband med vad vi här hos oss kallat herrarbeten, gemensamma arbeten och den frivilliga arbetshjälpen vid dessa samt påbjudna arbetsprestationer för allmännyttigheter. Skillnaden i traditionsfastheten

mellan Sverige och Schweiz framträder påtagligt, när den schweiziska atlasen kunnat kartlägga dessa företeelser vid uppteckningstillfället, alltså åren omkring 1940. För att motsvarande karteringsarbete i Sverige skulle få någon meningsfullhet har det i stället varit nödvändigt att gå till förhållandena en eller två generationer tillbaka i tiden. Även i Schweiz ter sig dock nu efter ett kvartsekel lantarbetets arbetsorganisation i mångt och mycket helt annorlunda. Så mycket starkare framträder därmed detta mäktiga kartverks betydelse som källdokument för framtida forskningar. Ytterligare hjälp här till ges av kommentarens utförliga litteraturförteckningar.

Sedan ovanstående skrevs har även atlasverkets andre grundare och ledande kraft professor Richard Weiss i Zürich avlidit.

S. S.

Riala socken av Åkers skeppslag. Sockenbeskrivning. Utg. av studiecirkeln Min hemsocken i Riala, genom GUST. VENNBORG. Riala 1958. 153 s. ill. Pris kr 9:—.
Del 2. 1960. 101 s. ill. Pris kr 8:—.

Jordbrukare-Ungdomens Förbund (JUF) utlyste 1952 i anledning av den första kommunreformen en pristävling om de bästa sockenbeskrivningarna; den avgjordes länsvis 1956. De flesta segrande tävlingsbidragen ha väl numera befordrats till trycket, och den topografiska litteraturen har härigenom under de senaste åren fått ett mycket betydande tillskott. Folklivsforskarna hade nog väntat sig större utbyte av all den entusiasm som tog sig uttryck i tävlingsskrifterna. Men ett studium av den tryckta handledningen för tävlingsdeltagarna, *Min hemsocken* (1953, utökad upplaga 1954), borde dock ha kommit dessa forskare att inse, att bygdens kulturella egenart, folkliv och folktradition inte skulle komma att tillvinna sig huvudintresset. Bakgrunden till tävlingen var ju småkommunernas samslagning, och sådana företeelser och verksamheter som på grund av kommunreformen skulle upphöra eller förändras kommo naturligt nog i första rummet.

Tävlingsuppropet och den nyssnämnda handledningen rekommenderade grupparbetet som den lämpligaste formen för att lösa tävlingsuppgiften. I roslagssocknen Riala blev hemmansägaren Gustaf Vennberg den givne ledaren för den studiegrupp, som sedan för sin beskrivning vann första priset i klassen studiecirkelar i Stockholms län. Han har dessutom kompletterat den 1958 tryckta tävlings-

skriften med en andra del. Gustaf Vennberg, äldre bror till den tidigt bortgångne specialisten på Erik Dahlberg fil. lic. Erik Vennberg, har sedan sin ungdom ett levande intresse för sin hembygds kulturminnen och har för sina insatser i hembygdsvården fått Upplands fornminnesförenings förtjänstmedalj. Men han har också varit livligt verksam i jordbrukarnas föreningsrörelse och som kommunalman. I Rialaboken har han därför kunnat ge en initierad skildring av det ekonomiska livets förändringar i bygden under det senaste halvsekle. Vennberg står också för det arkeologiska kapitlet och för avsnitten om sed och sägen, men tyvärr går han här inte långt utöver vad han redan tidigare har publicerat bl. a. i de utmärkta uppsatserna i *Upplands fornminnesförenings tidskrift 1916* (Riala sockens fornminnen, sägner och gamla plägseder) och i årsboken *Uppland 1949—52*. Men om folklivsforskarens förhoppningar att få del av nytt källmaterial bli svikna — det hade helt säkert varit möjligt för Rialabokens utgivare att framlägga sådant — så bör ånyo framhåvas att detta inte har varit pristävlingens ändamål.

S. O. J.

INGRID ROSELL: *Järlåsa kyrka, ett kyrkobygge på Gustaf Rosenhanes initiativ.* K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Antikvariskt arkiv 19. Stockholm 1962. 60 s., ill. Pris kr 6:50.

En kupoltäckt centralbyggnad som uppländsk sockenkyrka är föremålet för denna byggnadshistoriska monografering. I den kompakta mångfalden av Upplands medeltidskyrkor bryter denna barockanläggning i små mått och förenklade former av på ett iögonenfallande sätt.

År 1959 gav Ingrid Rosell i häftesserien *Upplands kyrkor*, nr 95, en kort beskrivning av kyrkan, där det heter: "Ett intressant arkivmaterial belyser kyrkans tillkomsthistoria. I bevarade protokoll och skrivelser kunna vi följa de kvartsekelånga förhandlingarna om Järlåsa nya kyrkobygge och där efter dess omkring trettioåriga byggnadshistoria." Dessa båda perioder inramas av årtalen 1646, 1671 och 1704. Det grundliga inventeringsverket *Sveriges Kyrkor* har ännu ej kommit fram till publicering av Hagunda härad i mellersta delen av Uppsala län, där kyrkan ligger tre mil väster om stiftstaden. Men även för nämnda forum blir en utförlig redovisning i detta fall alltför vidlyftig, vilket motiverat en särskild behandling. Antikvariskt arkiv har förut med anslag från Humanis-

tiska fonden tryckt arbeten av dylik natur, såsom Kyrkorna i Stenåsa och Hallborg av Iwar Andersson, Den romanska stenkyrkan i Atlingbo av Evald Gustafsson, Sengotiska valv i Östergötland av Åke Nisbeth och Studier i Linköpings domkyrka av Johnny Roosval, alla specialundersökningar av principiell innebörd.

Uppgiften är här att sätta in den undantagsformade sockenkyrkan i dess konsthistoriska sammanhang och dess sockenpolitiska tidsmiljö. Initiativet låg hos godsherrn på Bredsjö, presidenten i Dorpats hovrätt m. m. friherre Gustaf Rosenhane, och avsikten var här liksom vid hans sörmlandsgods Haneberg att få kyrkan anknuten till herrgården, väl också med syfte på patronatsrätt. Konkurrens från en granngård jämte traditionssinne hos sockenmenighet och kyrkomyndigheter motverkade. Men i detta fall fick modärnitetssträvandet sista ordet och dessutom ekonomisk uppmuntran från rikets högsta kretsar.

Det rikhaltiga skriftliga materialet till kyrkans tillkomsthistoria rymmer också ritningar, och helt naturligt har ett arkitektnamn som Nicodemus Tessin d. ä. förutsatts och diskuterats även av både Osvald Sirén och Martin Olsson. Det närmaste jämförelsematerialet är Tessins ritningar till den påbörjade men ej fullföljda Finska kyrkan på Blasieholmen. Och går man vidare bland centralanläggningarna skymta Kalmar domkyrka, Slottskyrkan i Drottningholms slott, Tyska kyrkan i Karlskrona och Kungsörs kyrka. Här dras nytt material in i diskussionen, både ritningar, en grupp av gravkorsbyggen och dessutom Olof Rudbeck som ivrig representant för det antika rundtemplets idé. I det sammanhanget snuddar förf. helt lätt

vid Magnus Gabriel De la Gardie, något som kanske kunde ha fört vidare till hans många centralbyggen såsom jakthus och trädgårdslusthus t. ex. Grottan vid Jakobsdal. Eller ritningen till ett kupoltäckt rundkapell i Riksarkivet (Karling: Matthias Holl, s. 126). Vissa handboksartade utblickar föra förf. ut både i rum och tid, men hon stannar som avslutning vid konstaterandet att Järlåsa centralkyrkas arkitektnamn ej med nu tillgängligt material kan fästas på någon viss av de många möjliga, en slutsats som för övrigt ofta möter just i denna period av vår konsthistoria.

S. W—n.

HARALD LINDAL: *Gammal gård i Trelleborg*. Trelleborgs museum, publ. 4. Trelleborg 1962. 103 s., ill. Pris kr 8:—.

Den trägne Trelleborgsforskaren och museiföreståndaren Harald Lindal rör sig i ovannämnda skrift i ännu högre grad på hemmaplan än i sina tidigare böcker: historiken gäller hans egen gård. Här speglar sig det större i det mindre: utvecklingen hantverksgård — bondgård — köpmansgård ger också något av stadens egen historia. Och skildringen av hur under 1800-talets senare del en storhandel utvecklar sig i den gamla gården konkretiserar periodens ekonomiska utveckling. Med stöd av minnesgoda sagesmän ger förf. också en åskådlig skildring av tidens hemliv.

S. S.

FÖRENINGSMEDDELANDEN

Styrelseberättelse 1961

Föreningen för svensk kulturhistoria har under år 1961 liksom tidigare år helt inriktat sin verksamhet på att ekonomisera utgivningen av tidskriften RIG.

Under året har fyra häften utgivits. Tidskriftens redaktion har bestått av Nordiska museets styresman professor Gösta Berg, ansvarig utgivare, professor Sigfrid Svensson, Lund, verkställande redaktör, samt föreningens sekreterare.

Under året har föreningen genom Statens humanistiska forskningsråd erhållit ett statsanslag om 5 000 kr som bidrag till tryckningen av tidskriften.

För värdefullt stöd vill styrelsen här framföra ett tack till Folkliksarkivet i Lund samt till Nordiska museet.

Föreningens ekonomiska ställning framgår av följande:

<i>Ingående Balans Konto</i>	
1/1 1961	
<i>Tillgångar</i>	
Beviljat ej utkvitterat statsbidrag	5 000:—
Ej utkvitterad gåva av direktör Bo Westerberg	500:—
Nordiska museets bokförmedling, oredovisat för försäljning av RIG per 31/12 1960	62:23
Tidskriften RIG	1:—
Svenska Handelsb., kap.saml.räkning ..	13 105:77
Postgiro	498:14
Kassa	95:17
	<u>Kronor 19 262:31</u>
<i>Skulder</i>	
Ledamöters fond	5 000:—
Tryckeri AB Thule, obetald räkning för 1960	3 420:20
Nordiska museets bokförmedling, 1 ex. Fataburen	12:—
Balanserat överskott	5 163:97
Årets överskott	5 666:14
	<u>10 830:11</u>
	<u>Kronor 19 262:31</u>

<i>Vinst och Förlust Konto</i>	
31/12 1961	
<i>Inkomster</i>	
Medlemsavgifter	6 645:15
Försäljning av RIG	594:85
Räntor, Svenska Handelsbanken	763:30
Statsbidrag	5 000:—
Gåva	500:—
	<u>13 503:30</u>
Årets underskott	<u>1 607:44</u>
	<u>Kronor 15 110:74</u>
<i>Utgifter</i>	
Tryckningskostnader	13 888:16
Honorar	940:—
Återköp av gamla årgångar RIG	74:—
Allmänna omkostnader	22:50
Kostnader för årsmöte	186:08
	<u>15 110:74</u>
	<u>Kronor 15 110:74</u>

<i>Utgående Balans Konto</i>	
31/12 1961	
<i>Tillgångar</i>	
Nordiska museets bokförmedling, oredovisat för försäljning av RIG per 31/12 1961	129:75
Tidskriften RIG	1:—
Svenska Handelsb., kap.saml.räkning ..	17 207:07
Postgiro	609:62
Kassa	149:56
	<u>Kronor 18 097:—</u>
<i>Skulder</i>	
Ledamöters fond	5 000:—
Tryckeri AB Thule, obetalda räkningar per 31/12 1961	3 860:83
Nordiska museets bokförmedling	13:50
Balanserat överskott	10 830:11
./. Årets underskott	1 607:44
	<u>9 222:67</u>
	<u>Kronor 18 097:—</u>
Stockholm den 24 januari 1962.	
<i>Herman Zetterberg</i>	<i>Bo Westerberg</i>
<i>Marshall Lagerquist</i>	

Revisionsberättelse 1961

Undertecknade, som av Föreningen för svensk kulturhistoria utsetts att granska föreningens räkenskaper för år 1961, få härmed efter fullgjort uppdrag avgiva följande revisionsberättelse.

Räkenskaperna äro förda med omsorg och reda och alla utgiftsposter försedda med vederbörliga verifikationer. Föreningens ekonomiska ställning framgår av bifogade vinst- och förlusträkning

samt utgående balanskonto. Vi tillstyrka därför att föreningen beviljar skattmästaren och styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för det gångna årets förvaltning.

Stockholm den 3 mars 1962.

K. E. Sahlström

Anders Nyman

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

<i>Hästsläkt och rackarskam. En etnologisk undersökning av folkliga fördomar</i> av Brita Egardt 40:—	<i>Lapparnas heliga ställen</i> av Ernst Manker 100:—
<i>Väderkvarnar och vattenmøllor</i> av Sven B. Ek 45:—	<i>Modedröcker 1600—1900</i> av Gunnel Hazelius-Berg 7:—
<i>Scots in Sweden</i> av Jonas Berg och Bo Lagercrantz 7:—	<i>Leksaker och spel</i> av Arne Biörnstad 6:—
<i>Tapeter</i> av Ingemar Tunander 9:—	<i>Svenska byar, I—II,</i> av Sigurd Erixon 60:—
<i>Nordsvenska studier och essayer</i> av Manne Hofrén 30:—, inb. 38:—	<i>Smycken i svensk ägo</i> 24:—
<i>Bastu och torkhus i Nordeuropa</i> av Ilmar Talve 48:—	<i>Staffordshirefigurer</i> av Rut Liedgren 10:—
<i>Studier i svenskt repslageri</i> av Allan Nilson 40:—	<i>Leva i brukssamhälle</i> av Björn Hallerdt 12:—
<i>Broderier</i> av Anna-Maja Nylén 5:—	<i>Så bodde vi. Arbetarostaden som typ- och tidsföreteelse</i> av Rut Liedgren 15:—
<i>Norrländskt sågverksliv</i> av Reinhold Olsson 10:—	<i>Parkettläggarna</i> av Arvid Lundström 10:—
<i>Spelkort</i> av John Bernström 7:—	<i>Ur och urverk</i> av Sten Lundwall .. 18:—
<i>Bruks herrgårdar i Gästrikland</i> av Hans Beskow 45:—	<i>Gardiner och gardinuppsättningar. En kulturhistorisk studie</i> av Gunnel Hazelius-Berg 12:50
<i>Helgerum i Tjust</i> av Manne Hofrén 14:—	<i>Generationsväxlingar inom romantikens klassicism</i> av Sten Lundwall 40:—
<i>Flaskor och glas</i> av Elisa Steenberg 9:—	<i>Livgardisten han kommer till Gud. Studier i den militära folkdikningen</i> av Mats Rehnberg 7:—
<i>Löfholmens Theatersällskap 1828—1830</i> av Arvid Bäckström 15:—	<i>Kistor</i> av Gösta von Schoultz 4:—
<i>Dalmåningarna och deras förlagor</i> av Svante Svärdström 18:—	<i>Organisterna i Västerås stift</i> av Josef Sjögren 40:—
<i>Slagan och andra tröskredskap</i> av Dag Trotzig 12:—	<i>Folkdröcker</i> av Anna-Maja Nylén 12:—
<i>Gångstigslandet</i> av Sigurd Dahlbäck 20:—	<i>Folkligt dräktskick i Vingåker och Österåker</i> av Anna-Maja Nylén 16:—
<i>Linvävarämbetet i Malmö och det skånska linneväveriet</i> av Ernst Fischer 36:—	<i>Prästgårdsminnen</i> av Lars-Gabriel Andersson 10:—
<i>Lappmarksgravar</i> av Ernst Manker 35:—	
<i>Fångstgropar och stalotomter</i> av Ernst Manker 100:—	

STUDIER I SVENSKT REPSLAGERI

av ALLAN NILSON Pris 40: —

”Författaren har lyckats att förena en omväxlande framställning med en fast uppbyggnad av undersökningen. Uppläggningsen är skickligt genomförd och framstår som en av avhandlingens största förtjänster.”

Nils-Arvid Bringéus i Rig

SCOTS IN SWEDEN

av JONAS BERG och BO LAGERCRANTZ Pris 7: —

”Men tro inte att Scots in Sweden är en tröttande och trist namnkatalog. Tvärtom, den ger roande detaljer och skisserar många fängslande människoöden.”

Erik Forsell i Göteborg Handelstidning

”Scots in Sweden är förvisso en läsvärd bok. Dessutom vackert tryckt och illustrerad.”

Eva von Zweigbergk i Dagens Nyheter

NYUTKOMNA:

NORDSVENSKA STUDIER OCH ESSAYER

av MANNE HOFREN Pris 30: —, inb. 38: —

HÄSTSLAKT OCH RACKARSKAM

av BRITA EGARDT Pris 40: —

VÄDERKVARNAR OCH VATTENMÖLLOR

av SVEN B. EK Pris 45: —

NORDISKA MUSEET